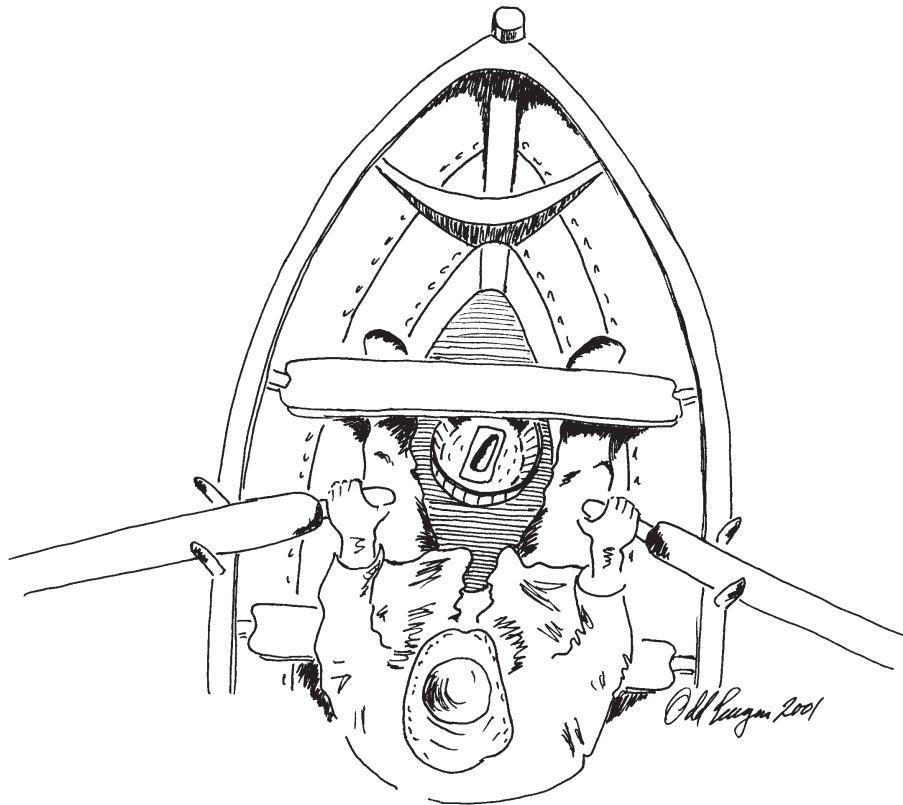

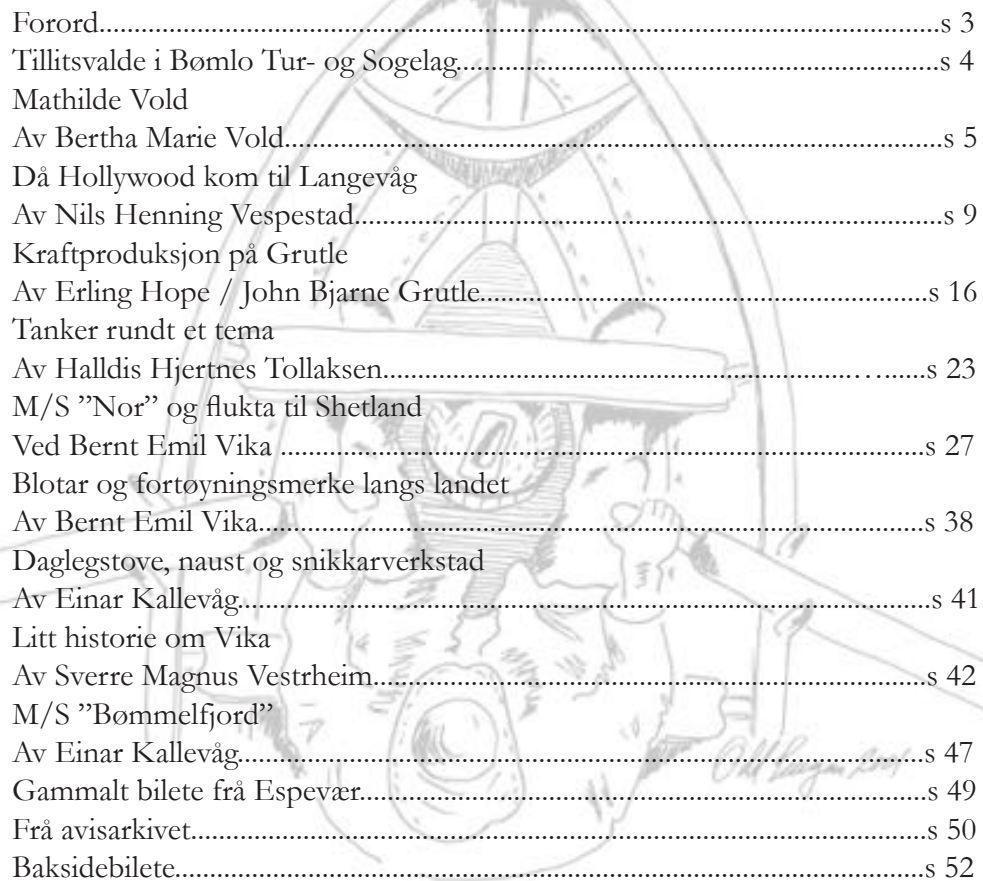
Leidarsteidn

Årshefte 2014 **Bømlo Tur- og Sogelag** Årgang 13

Pris kr 100,-

Innhald:

Forord.....	s 3
Tillitsvalde i Bømlo Tur- og Sogelag.....	s 4
Mathilde Vold	
Av Bertha Marie Vold.....	s 5
Då Hollywood kom til Langevåg	
Av Nils Henning Vespestad.....	s 9
Kraftproduksjon på Grutle	
Av Erling Hope / John Bjarne Grutle.....	s 16
Tanker rundt et tema	
Av Halldis Hjertnes Tollaksen.....	s 23
M/S "Nor" og flukta til Shetland	
Ved Bernt Emil Vika	s 27
Blotar og fortøyningsmerke langs landet	
Av Bernt Emil Vika.....	s 38
Daglegstove, naust og snikkarverkstad	
Av Einar Kallevåg.....	s 41
Litt historie om Vika	
Av Sverre Magnus Vestrheim.....	s 42
M/S "Bømmelfjord"	
Av Einar Kallevåg.....	s 47
Gammalt bilete frå Espevær.....	s 49
Frå avisarkivet.....	s 50
Baksidebilete.....	s 52

Forord

2014 har vore eit svært godt og aktivt år for Bømlo Tur- og Sogelag. Me har hatt forholdsvis god økonomi takka vera gode bidragsytarar. Me har skifta kledning og ordna taket på Hilleborgstova. Me måtte òg skifta nesten heile reisverket og sperrene. No er huset “redda” og nymala. Det same har me gjort på Karinestova, skifta kledning, reisverk og jekka opp taket. Den òg er nymala. I tillegg har me mala Fridtun og Ådnahytta. Ein del kledning må skiftast på Fridtun til våren, m.a. bakveggen. Her blir det eit svært omfattande restaureringsarbeid. Kvernhuset på Bergeseidet er også restaurert. Hjarteleg takk til alle i restaureringsnemnda.

Me har tradisjonen tru også dette året arrangert skjærtorsdag på Berge. Her var me uheldige med veret, men likevel møtte det opp ca. 40 deltakarar.

I vår hadde me eit svært vellukka arrangement i bygdatunet med foredrag om krigssegalarar. Takk til Martin Magne Sørenes, Kin Engenes og Arvid Steinsvåg.

Turstiane har òg fått sitt årlege vedlikehald. Takk til Hillestveit skule for godt samarbeid. I år hadde me for første gang kåring av årets Ådning. Den prisen gjekk til Bjørn Lønning. Den var vel fortent etter alle dei timane han har lagt ned på stien frå Lønning til Ådnahytta. Den har lagt grunnlaget for mange timar med trim for mange. Gratulerer og takk for innsatsen, Bjørn! I år vil me setja opp postkassar på dei forskjellige stiane våre og ha premie på slutten av året til dei ivrigaste. Dette kjem det meir informasjon om seinare. Dette året har me òg hatt deltakarar på skrivekurs i Stavanger, veldig bra. Det kjem Leidarsteidn sine lesarar til gode og er med på å avlasta Bernt Emil. Me har hatt folk på kurs i biletbehandling i Bergen i regi av Hordaland fylke. Seminar om slektsgransking og busetnadshistorie har me òg vore på. No i november skal me delta på eit arrangement i Etne om lokale bokprosjekt. Elles var me til Lowestoft i England og såg der dei bygde kutterar (“engelskmenn”) som det var så mange av her på Bømlo. M.a. såg me ein modell av “Willing Boys”. Det var ein svært lærerik tur.

Alt dette som er skrive her hadde me ikkje fått til utan hjelp frå sponsorar med Haugesund Sparebank som hovudbidragsytar. De som les dette heftet er òg svært viktige for oss. Leidarsteidn er ei viktig inntektskjelde for oss. Me skriv om historien vår for å ta vare på historien vår.

Tusen takk til alle som støttar arbeidet vårt. Me skal nok rydda plass til fleire på medlemslistene våre, viss de vil då.

Vil med dette ynskja alle lesarane våre, aktive og passive medlemmer ei riktig God Jul og eit Godt Nyttår!

Norvald Nytveit
Leiar

Vi støttar Bømlo Tur- og Sogelag

Haugesund Sparebank

Sentralbord: 03240

Telefaks: 52705001

post@haugesund-sparebank.no

Tillitsvalde for Bømlo Tur- og Sogelag, valde på årsmøtet 24. april 2014

Styret

Faste medlemmer av styret

Leiar	Norvald Nytveit, 1 år (gj.val)
Nestleiar	Bernt Emil Vika, 1 år
Kasserar	Øyvind Monsen, 1 år
Sekretær	Nancy Helen Olsen, 2 år (gj.val)
Styremedlem	Ellen Vold, 2 år (ny)
Styremedlem	Ivar Barane, 2 år (gj.val)

Varamedl. til styret:

Signe Lønning, 1 år
Gerda Larsen, 1 år (ny)

Arrangementsnemnd

Ivar Barane (leiar), 2 år (gj.val)
Bernt Emil Vika, 1 år
Endre Barane, 1 år
Anne Karin Pedersen, 1 år
Daliella Neper, 1 år
Torhild N. Vika, 1 år
Lene Pedersen, 2 år (ny)
Lene Tendeland, 2 år (ny)
Inger Nilsen Toft, 2 år (ny)
Anita Pedersen, 2 år (ny)

Restaureringsnemnd

Bergehuset	Knut Hegle, 1 år
	John Harald Bauge, 2 år (gj.val)
Fridtun og Hilleborgst.	Arne Vorland, 1 år
	Helge Bunes, 2 år (ny)
	Odd Bjarne Hovland, 2 år (ny)
	Kvernhus og Ingvar Lønning, 1 år
Karinestova	Egil Lodden, 2 år
	Aksel Kønig, 1 år
Saga	Arvid Samdal, 1 år
Ådnahytta	Lars Inge Vestvik, 1 år
Kvernhus på Bergeseidet	Reinert Hovland, 1 år

Nemnd for merking av stiar

Bertha Marie Eidesvik, 2 år (ny)
Helge Glærum, 1 år
Ellen Vold, 2 år (ny)
Willy Sørenes, 2 år (ny)

Skriftstyre

Bernt Emil Vika, 1 år
Berge Olson, 1 år
Norvald Nytveit, 2 år (gj.val)
Lars Inge Vestvik, 2 år (gj.val)

Valnemnd

Ivar Barane, 1 år
To medlemmer frå komitéane

Internett

<http://www.b-ts.no>
Mail: post@b-ts.no

Org.nr.

985056761

Mathilde Vold

Av Bertha Marie Eidesvik

Mathilde Ellingsdatter Vold, f 1890 og opprinneleg frå Vikebygd, var gift med Rasmus Bertelsen Vold, f. 1881. Dei var busett på Vold, i huset som i dag er kjent som Helene og Sigurd sitt. Dei fekk ni barn: Bertha Sofie f. 1909, Bertel f. 1910, Reinert f 1913, Elling f. 1920, Malene f. 1923, Sigurd f. 1927 og Margit f. 1931.

Då barna var små, var Rasmus på fiske, medan Mathilde hadde ansvar for gardsdrift og ”stødl”. I tillegg kom ansvar for barna, som etterkvart som dei vaks til, hjalp til med gardsarbeid og barnepass. Nordover mot Vika hadde dei utmark der det gjekk 2-3 kyr, kalvar og 10-12 smale på beite. Jorda dei eigde kjøpte Rasmus av faren Bertel Larsen. For å komme til ”stødl” for å mjølke kyr, måtte dei gå til fots, og dagen starta tidleg.

”Det hendte ofte at kyrne tok seg heim på egenbånd når portane ikkje var skikkeleg lukka. Då det kom bilveg, vart det laga rister i vegen, men kyrne klarte etterkvart å gå over desse, for heim skulle dei.”

Fra Rasmus var 50 til 70 ”gjekk han” på steinarbeid. Han rodde i ein periode kvar morgon til ”mostralandet” og heim om kvelden. Det blir sagt at Rasmus var ein sterk mann. Han var og med på vegarbeid på Holme, og gjekk til fots kvar morgon for å komme seg på arbeid. I heimen var det Mathilde som bestemte. Ho hadde klare meiningar om korleis det skulle vera i og rundt huset, og det vart som ho ville. Rasmus gjorde som ”han fekk beskjed om”.

”Men Alfreden fekk ho ikkje gjere som ho ville med. Han svarte tilbake med at det er ikkje Rasmussen du har med å gjere no”

Denne freidigheten kom til nytte meir enn ein gong. Ein gong ho gjekk på vegen nedanfor gamleskulen, vart ho plaga av ein elev. Mange av oss husker kanskje korleis det såg ut utanfor skulen på den tida? Det var eit gjerde mot vegen, og ganske høgt ned. Denne dagen fekk ho noko kasta ned på seg idet

Rasmus Bertelsen Vold.

Brudeparet Mathilde Ellingsdatter Grønnevik og Rasmus Bertelsen Vold.

Mathilde og dottera Malene, gift Pedersen.

*Mathilde ilag med svigerdottera Brynhild, gift med Elling,
og barnebarnet Anne Marit.
Elling og familien busette seg i Dinja.*

ho passerte. Då reagerte ho med å marsjere inn på "Brakestaen" sitt kontor med budskap om at slik skulle ikkje ho ha noko av. Og slik vart det.

Ja, ho var ei bestemt dame som ikkje var redd for å sei kva ho meinte. Ho var handlekraftig og freidig, men og skildra som "ei fantastisk god mor". Ho var opptatt av rettferdighet og hadde eit stort samfunnsengasjement. I ein periode hadde ho og tatt på seg å fyre i "ogn" nede i skulebygget kvar morgon før skuledagen starta. Det skulle vera varmt til barna kom.

Huset til Mathilde og Rasmus vart i utgangspunktet kjøpt og i si tid bygd på etter at sonen overtok. Det var vanleg på denne tida at fleire generasjonar budde i saman, og når Sigurd overtok huset, flytta Mathilde og Rasmus opp på "lemen". Utanfor huset, på "hojen", var det god utsikt utover vågen, og mannfolka stod ofte der og preikte.

Eldsteddottera Bertha budde i nabohuset, og Mathilde og Bertha fekk barn "om kvarandre". Når Bertha var på veg med sitt fjerde barn, kom Margit til verda, som fortel at ho og Alice, f. 1931 og gift Pettersen, vaks opp som søstrer og venninner. Det var kort avstand mellom husa, og barnebarna var dagleg på besøk. Margit fortel at ho har mange gode minner frå barndommen.

"Johan hadde ei dukke i hendene, som han heldt ut eit av vindauget på loftet. Frå der eg stod såg det ut som ein baby som hang der".

Barnebarnet Ruth Hovland fortel at Mathilde hadde stor omsorg for andre, både i og utanfor familien. Ho vart ofte henta inn som jordmor, og det hende at ho tok i mot egne barnebarn når dei kom til verda. Margit minnst ein barndom der "alle" kom på døra for å be om hjelp. Dette var ein del av kvardagen og barn og barnebarn var vant med at slik skulle det vera. Det var ein sjølvfølgje å hjelpa andre.

"Kunne ho hjelpa, så gjorde ho det".

Ruth fortel vidare at mormora "henta heim" eit eldre par, Johan Olsen (f. 1859) og Trine, som budde i Hilleborgstova, Dei budde under vanskelege kår, og var ramma av både fattigdom og sjukdom, og det vart sagt at Mathilde synes synd på dei. På nettsidene til Bømlo Tur- og Sogelag kan ein lese at Johan og

Reidars minne.

En lysets engel blev revet bort, fra sine kjære det gikk så fort, 4år lille Reidar var, bløv hentet fra hjemmet mor og far. Gud sine veier er ikkje vår, styrke han gjir som dagene går, de smeste hjerte i sergen er mor, de kan ikke her nedskrives med ord.

Nå er han hjemme i himmelen hos Gud, all jerdisk serger for allti er slutt, hos Jesus han har det så inderligt godt, men sergen er stor, han blev hentet så brått. Reidar var en koselig gutt blev derfor så tungt, når livet var slutt.

Aldri han kommer til Bømlø mer, men minnene lever, vi har han så kjær. En dag skal vi møte Reidar igjen, og aldri skilles mer. Du er i graven gjemt, men aldri av dine kjære glemt.

Siste hilsen dine kjære på Bømlø.

Dette minneordet skreiv Mathilde om barnebarnet Reidar som døydde fire år gamal.

Trine busette seg i Hilleborgstova i 1920-åra. Trine var bondejente frå Valdres, medan Johan var rallar og hadde m.a. arbeid på Bergensbana. Trine hadde ein son som var "reisende", og som stundom og budde i Hilleborgstova. Dei flytta inn til Mathilde, og ho tok seg av dei som sine egne. Ja, det var ein sjølvfølge å hjelpa, sjølv om plassen var trong og det var mange rundt matbordet.

"Trine og Johan røkte pipe. Det var vanskeleg å få tak i tobakk i "dei dagar". Mathilde tørka på lauv som ho rulla tobakken i og gav til Trine, med beskjed om at dette er skikkelig god røyk"

Mathilde og Rasmus opplevde å miste fleire av barnebarna sine grunna sjukdom. Mathilde har skreve minneord i diktform til fleire av desse, bl.a. Rolf Bjarne og Reinert, begge søner av Bertha og Alfred Vold, og Reidar Viestad, son av Margit og Magne Viestad. Rolf Bjarne, døydde 11 år gamal i skulegarden. Reinert, bror til Rolf Bjarne, døydde 22 år gamal. Han falt om på veg til Sollia for å ta i mot båten Bømmeløy. Reidar var berre 4 år gamal då han døydde. I tidlegare år opplevde dei å miste eit eige barn. Det same året som Margit vart fødd, døydde sonen Reinert ved "Brislings`s" forlis.

"Reinert omkom på sjøen då eg nett var fødd. Han kom ut på kjøkkenet til meg og mamma før han reiste på islandsfiske."Ho kjem til å vera stor litlejenta når eg kjem heim att", sa han før han gjekk. Han kom aldri heim igjen."

Ruth fortel at det var tungt for familien å oppleve sjukdom og mange tap.

"Det var ofte Bernt som vart sendt med dødsbodskaopen. Eg kunne sjå det på ansiktet hans når han kom bortover vegen min."

Mathilde døydde i 1964, 74 år gamal. Rasmus var på denne tida dårleg til beins og flytta til dottera Malene, som budde nede ved sjøen. I dag er dette huset ombygt og eigd av eit oldebarn av Mathilde og Rasmus. Rasmus døydde i 1979.

I ettertid slår det meg kor lite eg visste frå før om Mathilde og Rasmus. Sjølv om ho døydde 11 år før eg vart fødd, var ho likevel mi oldemor. Men når ingen spør, er det ikkje mange som fortel, og slik kan gode kvardagshistorier gå i gløymeboka. Kanskje me alle kan bli flinkare til å få generasjonane over oss til å fortelje meir frå sin livshistorie?

Rasmus og Mathilde Vold

*Fem av Mathilde og Rasmus sine barn.
Øverst f.v. Bertel Vold, Reinert Vold,
Elling Vold, Bertha Vold og Malene
Vold*

*Bak frå venstre: Mathilde Vold, Bertha
Vold, Alfred Vold, Arne Vold, gøymd
bak Arne står Gurine Dagsland, Malene
Pedersen, bak henne Arthur Pettersen,
Björg Fagervik, Alice Pettersen og Elling
Vold med armane rundt Per Arne
Pettersen.*

*Framme frå venstre: Berit Strand, Ruth
Hovland med dottera Audbild, Johan
Vold med Ragnar Hovland på fanget,
Einar Pedersen og Bernt Vold.
Biletet er frå september 1959 og tatt under
Arne sin konfirmasjon.
Foto frå Arne Vold*

Andre foto frå Martin Vold

Då Hollywood kom til Langevåg

Av Nils Henning Vespestad

Det var like etter nyttår i 1983. Kåre Willoch var statsminister i Norge, Ronald Reagan president i USA, ungdommen leste «Adrian Moles hemmelige dagbok» medan dei nynna til «You're in the Army Now», Labbetuss var i Barne-TV – og kinoen kom til søre Bømlo.

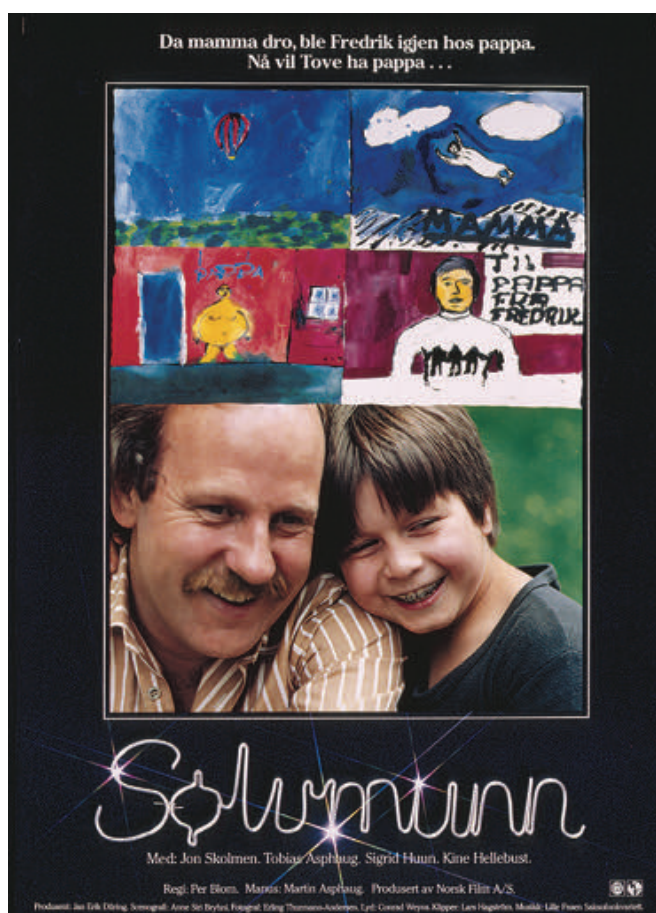
Stemninga var nok litt spent inne i dei gamle klasseromma som var slått saman til storsal i hovudhøga på gamle Hillestveit skule. Folk hadde tatt plass på dei grøne plaststolane, som var plassert i rekkjer på golvet framom den kvite kortveggen. Vindaugo var forsøkt blenda, og bak folkemengda stod ein maskin som fleire inntil no berre hadde høyrte om. Snart vart taklyset slått av, og ei skarp lysstråle skar gjennom rommet frå maskinen med den karakteristiske lyden. Eit flimrande bilete fylte den kvite veggen. Ei ny epoke hadde starta i bygda. Eller som Bømlo-nytt skreiv to dagar seinare: «Mandag kveld vart det skrive historie på søra Bømlo. Det var då nemleg kinoframsying der for fyrste gong».

Konkurransen med «mandagsfilmen»

Det hadde vore vist levande bilete i bygda også tidlegare, men dette var noko anna enn ein bedehusbasar med film frå misjonsmarka. Og som alle andre stader, stod det to filmar på kjøreplanen: Ein for barn og ein for vaksne. Om lag 80 personar fann vegen til den første kinoframsyinga i regi av Statens Filmsentral på søre Bømlo. Dette var den norske drama- og familiefilmen «Sølvunn» frå 1981, med Jon Skolmen og Kine Hellebust i to av hovudrollene. På Wikipedia vert filmen omtala som «en gjennomført barneskildring om det å vokse opp som skilsmissebarn – og problemene som oppstår da far finner en ny kjæreste».

Barna i bygda møtte mannsterke fram for å sjå filmen, skal ein tru lokalavisa. Mange hadde sikkert foreldre med seg, og tru om ikkje nokon av dei vaksne vart igjen for å sjå neste film på plakaten? Om lag 40

løyste billett til «Meteor», som ifølge Bømlo-nytt var ein amerikansk film med 16 års aldersgrense. Filmtittelen gir ingen treff på Google 31 år seinare. Det kan sjølsagt dreia seg om ein gløymt filmgodbit, men det kan også vere ein skrivefeil i lokalavisa, slik at det eigentleg dreier seg om den amerikanske sciencefiction- og katastrofefilmen «Meteor». Denne hadde premiere på seinhausten i 1979. Til tross for store skodespelarar som Jean Connery og Natalie Wood i hovudrollene, floppa filmen heime i USA.

Drama- og familiefilmen «Sølvunn» var den første filmen Norsk Filmsentral viste på Langevåg grendehus. Dette er den originale filmplakaten frå 1981.

Foto: Nasjonabiblioteket/Filmparken AS

Det lave billettsalet på Langevåg kan skyldas både dårleg rykte og ein annan faktor – «mandagsfilmen» på NRK. «No er mandagskveld ein heller dårleg kinokveld, med film på TV. Men då det er Statens Filmsentral som skal stå for filmframsyningane, vert det lagt opp etter deira reiserute», skriv Bømlo-nytt onsdag 19. januar 1983. Lokalavisa slår elles fast at salen i gamleskulen høver godt til kinoframsyningar, med plass til inntil 120 personar. Vidare vert det opplyst at totalt åtte kinokveldar var planlagt dette året.

Lang kamp for kino

Statens Filmsentral vart etablert i 1948, saman med mellom anna Norsk Bygdekino og Riksteatret. Frå 1969 gjekk Norsk Bygdekino inn i Statens Filmsentral, og frå no av nytta ein kun sistnemnte namn. Dette er forløparen til det som i dag enkelt og greit heiter Bygdekinoen. «Kulturen ut til folket» var eit slagord som vart nytta om institusjonane frå starten av, og seinare også om Rikskonsertane og Riksgalleriet. Oppbygginga av Bygdekinoen utover på 50-talet, handla om noko meir enn ein ambulerande kinoteneste, heiter det i boka «Film på vei. Bygdekinoen gjennom femti år» frå 2000. «Det handlar om et stykke etterkrigshistorie og gjenoppbygging av landet. Om politisk vilje til å ta et kulturelt løft i en tid da landet knapt hadde råd til murstein».

Bygdefolket på Langevåg hadde i mange år arbeidd for å få Statens Filmsentral til å visa film i bygda, slik som på ungdomshuset Solvang på Moster. Det er vanskeleg å seie eksakt kor lenge, men dei to kinoframsyningane denne måndagskvelden i januar 1983 er resultatet av iallfall ti års kamp. Einar Vorland og John Kristian Eidesvik, to av eldsjelenene bak Bømlo Skyttarlag, byrja allereie seint på 1960-talet å snakka om å få kino til bygda. I 1971 flytta Einar heim etter fleire år i Haugesund og Bergen, og

han fortel at dei to raskt tok opp igjen tråden. –Me vurderte såpass tidleg som i 1972-73 å henta inn utstyr sjølv, for å visa film i leigde lokale. Og då var det gymsalen på skulen det var snakk om. Men det kom jo ikkje på tale. Det vart enklare då grendahuset seinare overtok gamleskulen, og fekk råderett over eige lokale, minnst Vorland.

Det var fast kinodrift både på Rubbestadneset og

Jon Skolmen hadde den mannlege hovudrolla i filmen «Sølvmann», medan Tobias Asphaug spela rolla som ni år gamle Fredrik.

Foto: Nasjonalbiblioteket / Filmparken AS

Langevåg grendabus var fleirbruksbust og storstova i bygda gjennom heile 1980-talet. Norsk Filmsentral, seinare Bygdekinoen, viste film her frå 1983 til 1989. Scenetilbygget til høyre vart reist i løpet av denne perioden.

Foto: Nils Henning Vespstad

på Skyttarhuset eller Heimevernerhuset på Svortland. Ja, sistnemnde hadde til og med vore base for norgespremierer på den halvdokumentariske filmen «Shetlandsgjengen» i 1954. Premierer lokka fram både latter og tårer, ifølge «Film på vei. Bygdekinoen gjennom femti år». Etter filmen framførte musikklaget på Bremnes «Fagert er landet», før publikum avslutta med «Gud signe vårt dyre fedreland». For øvrig vart filmene på Skyttarhuset sensurert av lokale folk, i tillegg til Staten sine eigen sensorar, skriv Kristine Sele i boka «Driftige folk i vakker natur». «Dette vart det etter kvart heftige debattar om, og i ettertid er det blitt klart at ekstrakontrollen av filmar på Bremnes den gongen var på kanten av det lovlege», heiter det her.

Iallfall: Vorland hadde opp gjennom 60-talet sett korleis kinodrifta gjekk føre seg i kommunesenteret, og dessutan undersøkt kva for utstyr ein nytta. Vel heime igjen etter fleire år med byliv og langt større kinosalar, ivra han for å få til ei kinoløysing i heimbygda: – Me hadde jo lyst til å få kinodrift her sør. På denne tida fantes berre NRK, som ikkje sendte film kvar kveld. Difor var me i dialog med eit Oslo-firma, for å sjå om det var mogleg å kjøpa inn utstyr. Men det var ikkje mogleg å finna eit passande lokale. Og dessutan skulle det vera ein viss publikumstilstrøyming for å kunne driva kino. Så me la vekk planane.

Skalka alle luker

Gymnastikksalen på Hillestveit barne- og ungdomsskule var bygd med tanke på kinoframsyingar. På bakveggen var det luker til å visa film gjennom, og kinomaskinisten og utstyret hans var tenkt plassert i rommet bak desse lukene. Slik gjekk det ikkje. Lukene vart i staden bolta igjen, slik dei framleis er. Utlånsreglane for skulehus i Bømlo hadde nemleg eit forbod mot utlån til dans og offentleg kinoframsying.

Dei som ivra for kino i bygda, gav seg likevel ikkje. I mars 1979 skreiv Haugesunds Avis at det gjekk i retning ein ny kinodebatt i Bømlo skulestyre. Bakgrunnen var at styret i AL Langevåg Grendahus hadde sendt inn ein ny søknad om å få leiga gymnastikksalen til kinobruk to gonger i månaden. «Tilsvarende søknad har vorte avslege av skulestyret mange gonger tidlegare», heiter det. Førre søknad vart avslått med eit knapt fleirtal i skulestyret. Formannskapet hadde med fem mot tre røyster – frå Kristeleg Folkeparti – gått inn for at skulen burde kunne nyttast til kinobruk. Men det var altså opp til

*Gymnastikksalen på Hillestveit barne- og ungdomsskule vart bygd for kinoframsyingar, men kommunen sine utlånsreglar gjorde dette umogleg i praksis. Lukene vart skalka for godt.
Foto: B E Vika*

skulestyret å ta den endelege avgjerda. «I søknaden frå grendahuset heiter det at filmsentralen er kjend for å visa kvalitetsfilm for born og ungdom», skriv Haugesunds Avis.

Eit halvt år seinare skriv avisa nok ein gong om saka. No går det fram at to nye søknader til skulestyret er avslått – utan å ha vorte handsama i skulestyret i det heile tatt. Skulesjefen og formannen i skulestyret hadde saman avvist søknaden, og vist til at utlånsreglane har eit forbod mot kinobruk. «Eg tykkjer det er merkeleg at vi ikkje kan få ein søknad som er sendt til skulestyret, handsama i skulestyret», kommenterte formann Gustav Onarheim i grendahuset. «Dersom det vert gjeve grønt lys for at grendahuset får kjøpa gamleskolen på søre Bømlo til grendahus, så vil vi der få eige kinolokale. Eit leigetilhøve i skulen sin gymnastikksal vi i så fall difor berre verta mellombels», poengterte han.

Populært, men konfliktfylt

I januar 1983 var grendahuset for lengst overdratt til grendahuset. Dermed starta ei ny epoke i bygda, som omsider kunne skryta av eigen kino. – Då me starta opp, var bygdekinoen eit veldig populært tiltak. Det kom også folk nordante, og me hadde smekkefullt hus fleire gonger, fortel Svanhild Vespstad, som var med i styret i grendahuset det meste av perioden då

kinodrifta eksisterte.

– Eg hugsar at me måtte ha blendingsgardiner føre vindaugo. Det hadde me ikkje råd til, så me fekk tak i noko tjukk, svart plast. Me spikra på lekter oppe og nede, og nytta desse heile tida mens det var kinoframsyingar i grendahuset.

Otto Børslien frå Fana ved Bergen var Statens Filmsentral sin mann i vår region på denne tida. Børslien døydde i 2006, men sambuar og kollega gjennom mange år, Eli Aaseim, er nesten heilt sikker på at det var nettopp han som viste dei første filmene på Langevåg grendahus. – Det trur eg nok, ja. Han byrja i jobben i 1953, og haldt på til han vart pensjonist i 1993. Då tok eg over, fram til eg gjekk av i 2011, fortel Aasheim om eiga karriere på hjul for å visa film i bygdene på Vestlandet. Ho fortel at Børslien, både åleine og i lag med sin betre halvdel, var ein god del i Bømlo, Etne, Ølen og distriktet rundt. Eksakte årstal er det litt vanskeleg å hugsa så mange år etter, og Aasheim erkjenner at ho ikkje har nokon konkrete minne frå grendahuset på søre Bømlo. Men ho har sterke minne frå Moster og andre bygder der kristendommen hadde eit ekstra sterkt fotfeste, og der det kunne vera kontroversielt å komma med amerikanske filmar i bagasjen: – Det var veldig mange bedehus der nede, og mykje kritikk av at det skulle vera kino der og der. Det var mykje fram og tilbake om kva for filmar ein kunne visa, og om den og den var for rå, smiler ho i dag. – Det var ikkje alltid berre-berre. Me måtte jo gjera jobben vår, sjølv om et ikkje alltid var så greit. Eg hugsar at me kunne få beskjed om å ta ferja heim igjen før me rakk å visa filmen.

Både Einar Vorland og Svanhild Vespestad fortel at heller ikkje alle på søre Bømlo var like begeistra for det nye tilbodet som etter kvart kom til bygda. Vorland fortel om mykje motstand mot filmframsying i gymsalen, også frå andre enn skulestyret. Også dei første forsiktige planane, mange år tidlegare, fall i dårleg jord hos delar av bygdefolket: – Det var jo ikkje spesielt populært, konstaterer Vorland. – Me hadde

Otto Børslien var i ei årrekke omreisande kinomaskinist over store delar av Vestlandet, mellom anna på Bømlo. Her på vegen i 1990, nokre år etter at han viste sin siste film på Langevåg.

Foto: Bygdekinoen/ «Film på vei. Bygdekinoen gjennom femti år»

ein turbulent periode utover på 1980-talet. Ikkje alle var samde i at det skulle visast film på grendahuset, og me hadde mange mot oss. Men me fekk det då til, og dreiv det etter beste evne, supplerer Vespestad.

Kuriøst nok må det nemnast at det i spesielle tilfelle vart vist film på bedehus, også lokalt. Til dømes vart filmen «Shetlandsgjengen» vist på bedehuset på Espevær i 1954. Episoden er omtala på denne måten i «Film på vei. Bygdekinoen gjennom femti år»: «Hjalmar Lippestad husker at det eneste stedet det gikk an å henge opp lerretet, var foran en Kristusfigur. Gjennom hele filmen, særlig i de lyse partiene, så man Kristus hengende på korset i bakgrunnen. – Et sted i filmen hvor Shetlands-Larsen bannet, snudde hele salen seg og så på meg, forteller Lippestad».

Mannen med kufferten

Utover på 1980-talet tok Ulrik Bull-Tornøe frå Skånevik meir og meir over som kinomaskinist i sunnhordlandsregionen. Han hadde vore fast vikar i Norsk Bygdekino og seinare Statens Filmsentral sidan 1957, og kjørte mellom anna ein del for Otto Børslien. Bull-Tornøe vitja Langevåg ei rekkje gonger medan grendahuset sto på lista over framsyningsstader, og har først og fremst positive minne frå bygda. – Eg vart godt motteken. Eg fekk også overnatta, for eg skulle

Deler av staben i Bygdekinoen i 1996. Stående bak frå venstre: Bengt Gaptjern, Torstein Larsen, Jon Arne Husebø, Sigmund Salbu, Bjarne Johannessen, Kjell Webus, Tor Nakken, Jan Ove Brøndbo, Jan Haugen og Roar Bakke. Sitjande frå venstre: Halvar Granberg, Ulrik Bull-Tornøe, Eivor Einarsen, Rune Ellingsen, Bjarne Myrsløtt, Morten Gudbrandsen, Eli Aasheim og Hjalmar Lippestad.

Foto: «Film på vei. Bygdekinoen gjennom femti år»

gjerne vidare til Haugesund- og Stavanger-kanten. Folket på Bømlo var veldig imøtekommande, seier han om sine år på vegen. Han hugsar godt Langevåg grendahus. – Det var jo eit gammalt skulehus, dette, der ein vegg var teken ned og to klasserom sett saman til ein sal. Så me hadde veldig stort bilete nettopp her. Eg hugsar at eg viste «Veiviseren», som var veldig populær. Det kom ein masse folk, og det var eit stort og flott bilete som dekkja heile kortveggen, smiler han. Jo lenger sal, jo lenger bak kunne ein plassera kinoframvisaren, og jo større vart biletet. Det hjelpte også på at ein ikkje hadde filmlerret på Langevåg, men viste rett på den kvitmåla veggen.

Bull-Tornøe fortel at dei omreisande maskinistane alltid hadde lokale hjelparar der dei kom. Vedkommande låste opp døra, hjelpte til med å få inn det tunge kinoutstyret – ein spelefilm på rull vog gjerne 35 kilo, hjelpte til med billettsalet og rydda opp etterpå. Medhjelparen tok også imot husleiga på vegne av grendahuset. Leiga var 20 prosent av billettomsetnaden, som ifølge dokumentsamlinga etter grendahuset eksempelvis utgjorde eksakt 178 kroner for framsyninga 12. juni 1987.

Bull-Tornøe hadde dessutan ei lita ekstraintekt. Mange minnst nok den oppslådde, svære kofferten med snop, som utgjorde kinokiosken på grendahuset

i hans tid: – Då hugsar du meg! Eg dreiv kro i Skånevik, og tok litt varer med meg. Eg fekk mor mi til å stå på kroa, og så tok eg turen som ein ferie, med snop i kofferten. Det var populært, det, og det forsvann nok mykje utan at det vart betalt for det, også, mimrar han.

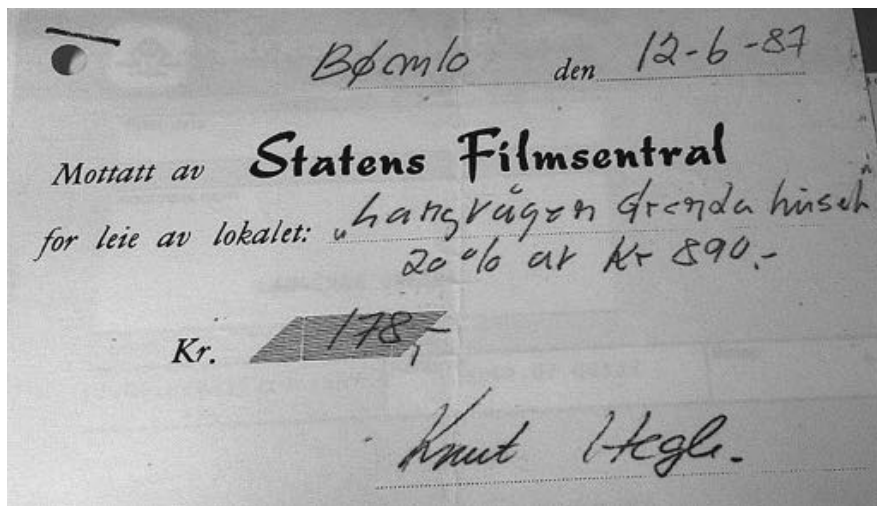
Nedgangstid og video

Dette var lenge før både internett, streamingtenester og smartelefonar. Men kinoen kom til søre Bømlo i ein periode der det faktisk skjedde store ting på mediefronten. Videoen, eller VHS-en, var komen til Norge – også Bømlo. I 1983 var det allereie 300.000 videospelarar i norske heimar, ifølge boka «Film på vei. Bygdekinoen gjennom femti år». Tidleg på 1960-talet såg kinobransjen, både

Norsk Bygdekino og dei faste kinoane rundt i landet, på fjernsynet som ein enorm trussel. No vart ein utfordra endå sterkare. Frå 1980 til 1986 fall det samla kinobesøket i Norge med over fem millionar selte billetter. «Bydekinoen var inne i en lang bølgedal på slutten av 70- og utover på 80-tallet», heiter det i den same jubileumboka.

Statens Filmsentral opplevde ein stor publikumssvikt over fleire år. Kinodrifta vart sett på som eit veksande pengesluk, og mange visningsstader vart kutta ut. I 1983, få månader etter første visning på søre Bømlo, vart det sett ned eit utval som skulle jobba med å rasjonalisera drifta. Framlegget deira gjekk mellom anna på å leggja om alle rutene til 16 millimeter-film, noko som ikkje vart realisert. Også utvalet av filmar vart gradvis endra i denne nedgangsperioden, i eit forsøk på å få opp besøkstala. No skjedde det ei kommersiell dreining. Mens drifta starta som folkeopplysning, kunne ein no nytta begrepet underhaldning om mykje av det som sto på kjøreplanen. Det var ikkje lenger langt mellom Hollywood-filmene.

Med lokale augo er det interessant å sjå at kinodrifta på søre Bømlo vaks fram i ei tid der svært mange andre småsamfunn mista tilbodet sitt om bygdekino.

Lokale hjelparar måtte trø til då kinomaskinisten kom til bygda. Hjelparen sytte for at lokalet var klart til visning, fungerte som kinovakt, og kvitterte etterpå for at husleiga vart betalt.

Kinoen i grendahuset overlevde også eit dramatisk storkutt i 1988: Etter at det totale billettsalet falt frå 170.000 i 1987 til 140.000 i 1988, vart antalet visningsstader redusert med 40 – frå 334 til 294. Kinoen på Langevåg levde vidare, til glede både for bygdefolket og lokalpolitikarane i Bømlo kommune: «Bømlo kulturstyre tykkjer det er svært positivt at Statens Filmsentral ønskjer å halda fram med kinoframvisningar i Langevåg Grendahus på Søre Bømlo. Denne «bygdekinoen» er eit fint supplement til dei andre kulturtilboda i denne krinsen», heiter det i eit vedtak i kulturstyret i mai 1988. Eit samrøystes styre gav løyve til at det kunne visas film på grendahuset ut det same året.

På topp i 1987

Kinodrifta i grendahuset ser ut til å ha eksistert i nesten sju år, men det er ein del uvisse knyta til dette. Det har ikkje vore mogleg å finna dokumentasjon for heile denne perioden. Ifølge Bømlo-nytt fann altså den første framvisninga stad 17. januar 1983, mens den neste av totalt åtte kinokvelder allereie då var planlagt til måndag 14. februar. Pussig nok finn ein ingenting om kinodrift i 1983-rekneskapet til AL Langevåg Grendahus. Først 26. september 1984 er Statens Filmsentral nemnd i rekneskapsboka, med eit innskot på 111,80 kroner. Statens Filmsentral betalte som tidlegare omtala husleige ut frå antalet selte billetter. Resten av året er det ført opp ytterlegare tre innskot frå Statens Filmsentral. Totalt er det dokumentert inntekter på 785,40 kroner i løpet av 1984, og ingen det føregåande året.

I 1985-rekneskapet er inntekter frå kino oppført til saman åtte gonger, med samla dokumenterte inntekter på 1483,60 kroner. Best vitjing ser det ut til å ha vore i januar, medan den siste av dei to (!) kinokveldane i mars, samt oktoberfilmene, trakk minst publikum. Ut frå rekneskapsboka, ser det ut til at det var eit stort opphald i framvisningane frå i slutten av april til litt ut i september 1985. Det som ser ut som ein lang sommarferie, kan også skyldast stikkordbruken i rekneskapsboka: Som for fleire seinare år, må ein ta høgde for at ein kan ha nytta andre stikkord enn «kino» eller «Statens Filmsentral», slik at ein måtte ha sjekka kvart einskilt bilag for å finna den eksakte totalsummen. Det er ikkje gjort.

I allfall: I 1986 finn ein «Kino» oppført 14 gonger på inntektssida. Totalt dreier det seg om dokumenterte kinoinntekter på 3831 kroner. Best vitjing ser det ut til å ha vore tidleg på hausten. På landsbasis var det filmene «Rocky IV» og «Rambo» (eigentleg «Rambo: First Blood Part II») som var mest sett i regi av Statens Filmsentral dette året, ifølge «Film på vei. Bygdekinoen gjennom femti år». Også ungdommen på Langevåg fekk møta muskelbunten Sylvester Stallone i storsalen på grendahuset.

I 1987 var det 15 kinokvelder, heiter det i årsmeldinga frå styret. Rekneskapet viser på sin side at talet var 16, med samla inntekter på 5372 kroner. Framvisningane 25. mai 1987 sørga åleine for 960 kroner inn på bankkontoen til grendahuset – den største, dokumenterte einskiltsummen nokon gong. Årsmøtet budsjetterte samstundes med totalt sju kinokvelder og 4000 kroner i inntekter i 1988 – året då «Crocodile Dundee II», «Dirty Dancing» og «Veiviseren» var dei største suksessane i regi av det som no enkelt og greit heitte Bygdekinoen. Det er i ettertid vanskeleg å dokumentera kor mange visningar det faktisk var på grendahuset i 1988: Dette året er det langt færre kinooppføringar enn åra før, og med ei samla inntekt på kun 1247 kroner. Derimot er det ei rekkje oppføringar under samleposten «Kino, husaleiga, diskotek», og det er naturleg å tru at fleire av desse gjeld kino. Det same finn ein i rekneskapet for 1989: På førehand

budsjetterte styret med 3600 kroner i kinoinntekter dette året, medan rekneskapet viser at summen vart 1229 kroner. Kun fem gonger er «Kino» oppført under inntektsposten, og desse utgjer samla ein sum på 783 kroner. Mindre enn det årsrekneskapet syner, altså. Siste framsyning ser ut til å ha vore 20. november 1989.

Ny scene på grendahuset

I løpet av desse åra vart grendahuset restaurert og utbygd. Eit tilbygg vart reist i den vestre enden, og her vart det ny scene og eit bakrom – backstage, om ein vil. Grendahuset fekk også nye toalett og ein betre garderobe. «Huset er gammalt, og oppussinga trongst», konstaterte nestformann Ove Aga i AL Langevåg Grendahus i eit intervju med Bømo-nytt i mars 1987.

Arbeidet pågjekk over fleire år, og vart ifølge fleire årsmeldingar ein god del dyrare enn forventa. Svanhild Vespestad, som no var kasserar, seier dette om utbygginga og den vidare kinodrifta: – Me dreiv ikkje huset i mange år før me sette i gong med å restaurera det. Og me måtte ha inntekter, så derfor ville me ha kinodrift som eit tilbod til bygdefolket. Det var lenge eit populært tiltak, men så dabba det av. Og då låg det ikkje så store pengar i kinoen. Eg trur rett og slett me slutta det av då me hadde fått den nye scenen.

Det vart riktig nok nokre visningar også i den nye storsalen. Men så gjekk det som Svanhild Vespestad minnst: Bygdekinoen takka for seg, og forlot bygda for ein lang periode. Neste framsyning fann stad drygt 15 år seinare, i januar 2005 – på same tomt, men i ei heilt ny tid.

Ny giv med Bygdatunet

I dag er framsyningane i Langevåg Bygdatun, som sto ferdig i januar 2005. – Kinoen er ikkje ein sentral del av drifta vår, men det er ein del av utgiftsbiletet vårt. Drifta har aldri gått i pluss, seier Frode Urangsæter, dagleg leiar ved Langevåg Bygdatun.

Drifta går føre seg omlag på same måte som på 1980-talet: Kinomaskinisten kjem i bil, med utstyret baki, og får lokal hjelp til billettsalet og å bera inn og ut utstyr. Ein stor skilnad er det likevel: Filmene veg ikkje lenger 35 kilo. Digitaliseringa av Bygdekinoen har også resultert i langt betre bilete. I dag får dessutan Bygdekinoen betalt ein minstepris per

framsyning, uansett kor mange som løyser billett. Bygdekinoen er på Langevåg anna kvar søndag, med unntak av i sommarferien. Besøkstalet varierer veldig: – Det har alt å seie kva film som står på plakaten. Nokre gonger er det full sal, andre gonger er det ingen eller kanskje ein i salen. Det finnes ingen overordna fasit, seier Urangsæter.

Første kinoframsyning på Bygdatunet fann stad 23. januar 2005. 200 billetter vart selte til barnefilmen «To brødre», og 150 til den påfølgjande vaksenfilmen «Man on Fire». Totalt 350 billetter, altså. I februar haldt interessa seg nesten like godt, men allereie i mars var ein nede i 33 selte billetter til barnefilmen, og 23 til vaksenfilmen etterpå. Så har besøkstalet gått litt i bølger, eller kanskje helst stadig meir forsiktige dønningar: Rekorden frå opningsdagen ser ut til å bli ståande, og publikum har hatt god plass i salen. Til dømes vart det selt kun éin billett til filmen «Svein og Rotta» 14. mai 2006.

Underhaldning i lomma

Til samanlikning var det altså selt 80 billetter til den første barnefilmen på grendahuset i 1983. «Slett ikkje så svært mange», oppsummerte Bømo-nytt. Frode Urangsæter er slett ikkje samd med den konkusjonen. – 80 personar er eit bra tal ut frå dagens bilete. Framleis er det barnefilmar som trekkjer mest folk, med mindre det er ein film som famnar veldig breitt. Sånn som «Kon-Tiki» og den typen filmar, som lokkar hit vaksenpublikummet. Filmar som kun appellerer til ungdom, drar ikkje så stort publikum, seier han. 114 løyste billett til «Kon-Tiki» på Bygdatunet i august 2012, noko som er eit svært bra tal i lokal målestokk.

Også 40 betalande på den første vaksenfilmen i 1983, er eit brukande tal sett med dagens augo: – Det er ikkje kvar gong me sel så mange billetter, nei. Eg har tenkt litt på det, at i dag er det så mange kanalar å velga i. Med smarttelefonar og slikt går du med underhaldning i neven og lomma heile tida. Folk er blitt litt overstimulerte. Nei, det var ein litt annan kvardag på 1980-talet, smiler Frode Urangsæter.

PS: 20. januar 2013, altså nesten på dagen 30 år etter den første kinoframsyninga i bygda, viste Bygdekinoen filmen «Jack Reacher» på Langevåg Bygdatun. Åtte personar løyste billett.

Kraftproduksjon på Grutle

Rundtom i landet, også her på Bømlo, vart det i første halvdel av forrige århundre sett opp små kraftverk med sikte på å skaffa straum til husa i nærleiken. I elva som renn frå Grutlevatnet og ut i sjøen var det eit slikt kraftverk. Verket og er no borte, berre stemma og fundamentet står att. Etter som den nye vegen over Bømlo skal gå rett over det som no er igjen av kraftverket, er det grunn til å tru at alle restar snart er borte. Frå to personar som begge vaks opp på Grutle, Erling Hope og John Bjarne Grutle, har redaksjonen i Leidarsteidn mottatt tekstar med minnestoff om dette kraftverket. Vi har gleda av å presentera tekstane deira her.

Lysverket på Grutle

Av Erling Hope

I 1926 kom ein nordlending og busette seg på Grutle. Han kom saman med kona Anna Margrete Jensdatter Nesse f. 1877 og barna Edvin Martin f. 1904, Jens Ingvald f. 1906 (døydde ung), Olav Bernhard f. 1908, Jens, f. 1915 og Ruth f. 1918. Denne karen heitte Edvard Johan Olsen Øksnes, Brønøy og var f. i 1881. Han var utdanna kystlos. Det var ein veldig kreativ og oppfinnsam fyr, som kunne meir enn å losa båtar trygt i hamn, skulle det visa seg.

Det var eigentleg barna hans som først kjøpte denne jorda som på folkemunne gjekk for "Jensajorda", og Edvard skulle driva den til dei var blitt vaksne og kunne driva den sjølv (gnr. 141 bnr. 12).

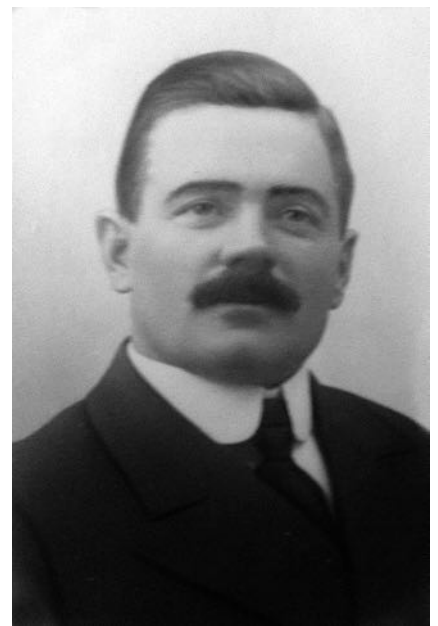
I 1937 kjøpte Edvard bruket då ingen av barna ville driva det. I mellomtida var kona hans død (i 1931). Han gifte seg ein del år seinare med Signe Josefa Pauluda Kristiansen frå Bodin f. 1905. Han fekk dyrka ei stor myr nord for bruket som seinare fekk namnet "Øksnesmyra". Han bygde løypestreng frå "Øyro" og opp til "Tuo". Det var bratt og veglaust frå sjøen og opp til garden, så no kunne han få fisk og varer litt lettare heim.

Men det var ein ting han Edvard alltid hadde i tankane enten han var heima og stelte med garden eller var ute og loste båtar - "Elektrisitettsverk". Eg kan ikkje stadfesta nøyaktig kva tid han byrja å byggja på lysverket, men det var nokre år før krigen i 1940. Sjølve verket hadde han kjøpt, og det låg lagra på eit naust nede ved Grutlefjorden. Løypestrengen som han hadde brukt til å frakta varer opp frå sjøen med vart demontert og montert opp att ved Fanakleivo

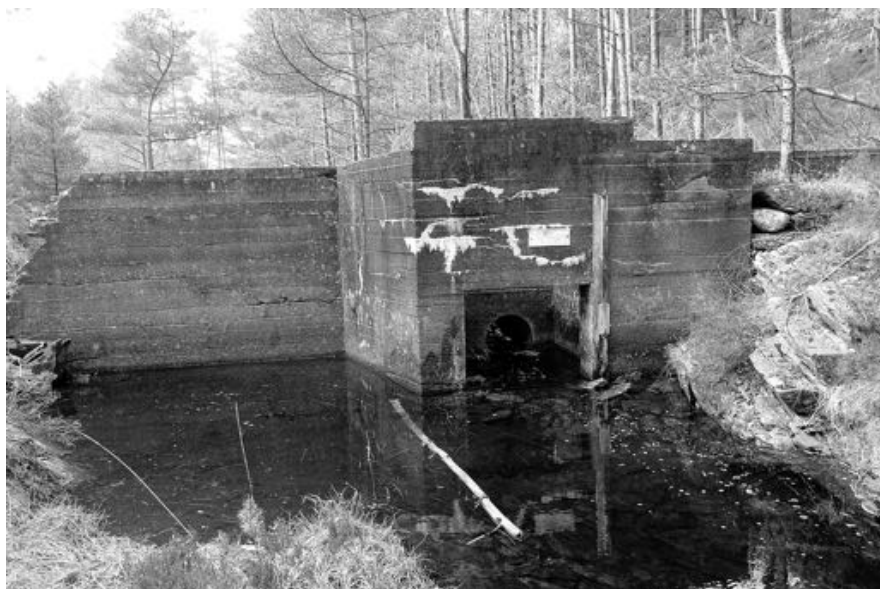
og ned til vatnet. Denne brukte han til å frakta sand, sement og elles alt som skulle til av materialar og utstyr.

Edvard hadde ein nordlending til dreng og han styrte denne løypestrengen. Og ein dag gjekk eitt eller anna skikkeleg gale. Og så var det ei herma etter denne karen. "Æ hørrede svelukta" skal han ha sagt.

Det måtte byggjast ei solid stemn for å demma opp Grutlevatnet, og det var lokale karer frå bygda som var satt til å arbeida, pluss ein ingeniør til å leia arbeidet. Dei grov med handemakt, det var ikkje snakk om maskinar i dei dagar. Dei måtte grava heilt ned til berget, men før dei kom så langt, møtte dei på noko sand som var fullt med gullkorn. Dei lurte på om dette verkeleg var gull. Gamle Martin Hestenes gjekk heim og henta bror sin Steffen, som var heime frå Amerika. Steffen såg ei stund på sanden, og alle var spente. Så seier han: "Ingen gull Martin, ingen gull".

*Edvard Johan Olsen Øksnes
Foto frå Anne Grethe Lauknes*

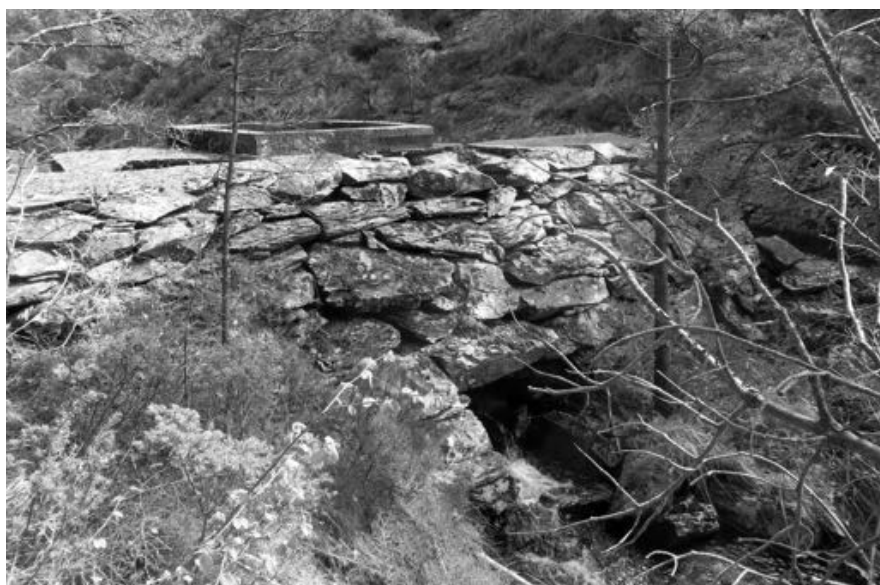

Forutan sjølve stemna vart det støypt eit firkanta kammer i forkant av stemna. I forkanten av kammeret var det eit firkanta hol, som det seinare vart plassert ei luka i som kunne hevast og senkast for å få vatn inn i kammeret, eller stenge vatnet ute. Inne i kammeret vart det deretter laga ei rist som skulle hindra rusk og rask å komma i turbinen, og ikkje minst ål når den var på si gyteferd. Det var ein av desse som var med og støypte stemna som undra seg litt på sementblandinga. Då svara ingeniøren: ”Denne stemna skal stå til evig tid”.

Så var det å støyppa fundament og golv, og få bygd huset som verket skulle stå i. Røyrsgata frå stemna og ned i verket var laga av prefabrikkert plank som var innsett med kreosot. Ein sette saman røyret nett som ein set saman ei tønne, med kraftige strammeband rundt.

Til slutt vart sjølve verket montert. Det bestod av ein store stoppekran, turbin, aksling, generator og 2-3 bærelager. På akslingen var det montert eit stort svinghjul og ei reimskive. Så var der reimoverføring til ein sentrifugalregulator som sørge for stødig omdreiningstal på verket. På toppen av denne regulatoren hang der nokre lodd som heiv seg ut ved omdreining. Og der var stagforbindelse mellom desse lodd og vanntilførselen inn til skovlene i turbinen. Dette virka då slik: Dersom verket fekk stor belastning på generatoren, så sakka verket farten. Då seig desse lodd ned og opna for meir vatn inn til skovlene på turbinen. Men gjekk verket mest utan belastning auka hastigheten og lodd heiv seg ut og strupte for vatnet til turbinen. Det var eit flott lysverk med ein kapasitet på 9kw likestraum.

*Tre bilete av stemma slik ho ser ut i dag.
Foto: B E Vika*

I første omgang vart det bygd linjer ned til Hope og Joakim Barane. På Grutle-sida vart det bygd linje til Martin Grutle. Då var visst pengesekken til han godeste Edvard slutt, og dei sør i Hestaneset fekk bygd linje på dugnad og med elektrikarar frå Stavanger først i 1942 - 43.

Edvar Øksnes var som nemnt tidlegare los, og under krigen var tyskarane etter han og ville at han skulle losa for dei. Derfor måtte han komme seg vekk. Han tok då den unge kona si med seg for å koma seg over til England. "Bli" som han gjekk om bord i forliste som kjent 11. november 1941 og begge omkom saman med fleire andre. Tilsaman 43 personer miste livet i forliset.

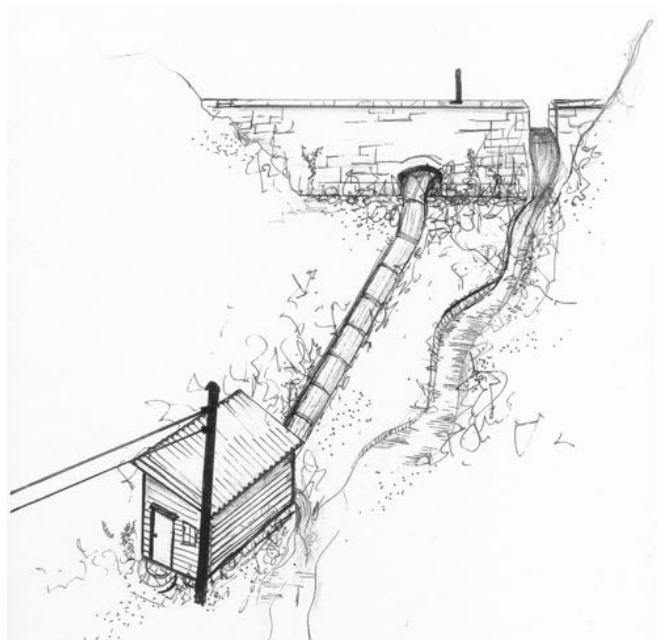
Eg set med eit minne eg har etter Edvard Øksnes som eg har lyst å fortelje. Me var ein del smågutar som dreiv og leika oppe på stemna oppfor kraftverket. Då kom me til å sleppa ned luka som var i forkant av kammeret. Den sette seg straks heilt fast, og kraftverket stansa. Me vart så redde, me trudde me hadde øydelagt verket og bestemte oss for å gå til Edvard og seia kva me hadde gjort. Me rekna med å få kjeft. Dette var ein søndag ettermiddag, og han låg sikkert og kvilte middag då me banka på. Me fortalde kva me hadde gjort. Nei dette gjorde ingen ting, seier han, han skulle fiksa dette, og me hadde ikkje øydelagt kraftverket hans. I staden for kjeft fekk me ros for at me kom og sa kva me hadde gjort. Ja Edvard var ein snill og godmodige mann.

Etter at han var borte, brukte me verket under heile krigen. Me lada opp mange akkumulatorar til folk som hadde radio under krigen, og det hende det sto 8 – 10 stk. om gongen til lading .

Me hadde mykje trøbbel med ål som sette seg fast i turbinen. Det var verst om hausten. Same kor godt me prøvde å tette med minknett, så kom han seg ned. Det meste som det var plass til inne i sjølv turbinen var 14 ål, men det låg gjerne fleire døde i turbinen og dette stoppa verket heilt. Då var det å skrua att den store stoppekranen og å skru av ei luke på toppen av

Fundamentet til kraftverket står enno (2014). Vatnet vart leda ut av kraftverket gjennom røyra til høgre på biletet. Foto B E Vika

Skisse av kraftverket på Grutle.

turbinen og plukke opp ålane med ei tang.

Om hausten var det ikkje berre ålen som ville gyta. Auren kom òg opp frå sjøen for å gyta. Når me stoppa verket om morgonen, vart bekken nesten tørr. Då var det berre å plukka auren opp med hendene.

9 kw er ikkje mykje straum. Det minka og litt i linjetap, så det var kun til lys. Handelsmannen gjorde mykje for bygda. Han dreiv butikk, bygde kai og fekk rutebåt-anløp. Men straum forstod han seg ikkje på.

Han brukte varmovnar så det var berre raude pærer på heile linja. Og når me sa at dette måtte han ikkje gjera, svara han at dette gjaldt berre hos han. Det var ikkje til sjenanse for andre meinte han.

Etter krigen kom Jens, son til Edvard heim og dreiv verket i ein del år. Men så fekk gardsfolket kjøpa det og dreiv det til Blåfallene kom med betre straum i 1952 – 53.

Verket vart så selt til skrap. Synd at ingen såg verdien i dette og verna det for ettertida.

Emil og Bertha Hope frå Hope fekk straum frå kraftverket ved Grutlevatnet. Emil var med og bygde kraftverket saman med Årstein Hestenes, Jon Hope, Elias Hestenes og Lars Grutle. Foto frå B E Vika

Kjelder:

Bømlo Bygdebok bind 11

Finnås kraftlag

Kristian Hestenes, Anne Grethe Lauknes

Familien Øksnes i 1919. F.v. Edvard, Edvin, Olav, Anna Margrete, Jens på fanget til Edvard og Ruth på fanget til Anna Margrete. Foto frå Anne Grethe Lauknes

Grutlefjord elektrisitetsverk

Av John Bjarne Grutle

Jeg kan godt minnes lysverket ved Grutle-elven. Jeg kan også minnes murene etter et gammelt kvernhus litt lenger nede i elven og murene av enda et kvernhus nede på Øyrå. Her skulle det i følge de gamle også ha vært en sag som skar kassematerialer av osp som det var mye av på Grutle. Fordelene med dette skulle være at dette treslaget ikke luktet og ikke satte smak på fisk og andre matvarer. Dørhella på verket var en halv kvernstein fra det nærmeste kvernhuset. Den ligger der sikkert ennå og burde taes vare på.

Garden på Grutle der familien Øksnes budde.

Foto frå Anne Grethe Lauknes

Jeg er født i 1944 og kan minnes verket fra omkring 1949 og til det ble demontert antakelig våren/sommeren 1958. Jeg kan minnes at vi badet ved demningen da det var grunt vann på ene siden og et smalt sund noe dypere på den andre siden. Det fortelles at los Edvard Øksnes kjøpte maskineriet brukt fra Trøndelag visstnok fra Hemne/Kyrkseterøra. Anlegget stod lagret i noen år på Hodnahuset i Grutlefjorden og ble hentet av Einar Løking med M/S "Strøym" og landsatt på Lykling og transportert landevegen til Fanakleiva for deretter å bli transportert ned til vatnet med løypestreng og hest og handemakt resten av veggen.

Anlegget bestod av en såkalt Francisturbin, et stort svinghjul og en generator i enden. Anlegget var mest sannsynlig et Per Kure Kraftverk. Jeg har en gang sett et make maskineri, og det var levert av Per Kure. Det var også en stor centrifugalregulator med reimdrift fra en reimskive på akslingen. Denne reimskiva var av treverk og laget av to halvparter som var skrudd i hop. Den var laget av Kvernenes i Espevær.

Etter som jeg forstår så hadde verket større fallhøyde på vannet der det stod før, og det måtte tilpasses med tynnere reimskive på akslingen. Fallet fra Grutlevannet var veldig lite, 6-7 meter, eller deromkring. Turbinen var da heller ikke optimal med så lite vannfall. En Francisturbin er å foretrekke 30-700 meters fall. En Kaplanturbin hadde derimot hatt mye større virkningsgrad. Vannforbruket ble da veldig stort med et trykk på bare 0,6-0,7 kp. Man gjorde det beste ut av det man hadde for hånden, og folk på Grutle fikk godt lys i mange år helt til Blåfall kom i 1952.

Verket stod i noen år før det ble tatt en beslutning om dets skjebne. Huset stod vanligvis avlåst selv om verket ikke var i drift, men jeg kan huske at vi var en kameratgjeng i halv voksen alder som tok oss inn i huset og satte maskineriet i gang. Dette kom de voksne for øret og vi fikk beskjed om at dette måtte vi ikke gjøre da det kunne være farlig for oss å leke med verket i gang. Jeg kan huske at det ble innkalt til generalforsamling som ble avholdt hjemme hos Joachim Barene. Det ble der bestemt at verket skulle

selges som skrap, og huset ble solgt til Johan Barene som satte det opp som skur på kaien, enn i noe lenger og smalere fasong og med begge vinduene som var når huset stod oppe ved vannet.

Det var Rasmus Rolvsnes og svigersønnen Sigurd Hellen som demonterte og tok med seg maskineriet. Sigurd var en stor og kraftig kar og slo med slegge i småbiter det som var mulig å knuse. Det eneste som stod igjen var røret som gikk fra turbinen og ned i elven. Dette røret står der ennå. Delene ble båret og kjørt i trillebår opp en sti og over Kvednamyrå for deretter å bli lagret i veikanten. Når alt var på plass, ble skrapet kjørt med lastebil til kaien og lastet om bord i M/S "Glitra" som transporterte det til Brødrene Anda på Jadarholmen i Stavanger.

Svinghjulet ble også prøvd å knuse med slegge, men det lot seg ikke gjøre selv om det var en liten sprekk i det. Emil Hope fortalte at de i mange år engstet seg for denne sprekken da de var redd for at hjulet skulle revne av centrifugalkraften når verket gikk. Det ble besluttet å sprengne svinghjulet med dynamitt og Sigurd Hellen var skytebas! Hjulet ble lagt flatt på bakken utforbi, og akselhullet ble tettet i bunnen med en tvistdott med grease på og hullet fylt med vann! Så var det diskusjon om hvor mye sprengstoff man skulle bruke. Emil Hope synes at Sigurd var dryg med dynamitten da han spanderte en hel gubbe. Vi gikk på Kvednamyrå og stilte oss på lur bak en steingard til smellet kom. Det viste seg etterpå at det vart brukt for mye sprengstoff. Halvparten av malmen ble spreidd for alle vinder og det ble et svært krater i bakken. Jeg minnes ikke at huset ble skadet, men det var et bra smell.

Røret som står igjen burde blitt tatt vare på rent musealt for å vise våre etterkommere at det en gang var kraftverk i Grutlefyorden!

Edvard Johan Øksnes var engasjert i bygda også på andre måtar enn å skaffa straum til folk. Her ser vi han heilt til venstre, etter alt å døma på ei synfaring om veg forbi Grutle. Ved sida av han sit lensmann Magnus Robberstad. Ståande i midten bakerst er ordførar i Bremnes Andreas Halderaker. Ståande heilt til høgre er handelsmann på Grutle Joachim Barane. Det er usikkert kven dei andre er, men personen i lyse klede kan vera vegingeniør S. Steien.

Foto frå John Bjarne Grutle

*Los Edvard Johan Øksnes
Foto frå Anne Grethe Lauknes*

Tanker rundt et tema...

Av Halldis Hjertnes Tollaksen

Fra Halldis Hjertnes Tollaksen, oppvokst i Hjertnes, bosatt i Haugesund, har redaksjonen i Leidarsteidn fått denne interessante teksten om hvordan de feiret jul i Hjertnes under krigen.

Det er annen søndag i advent, og jeg skriver huskeliste over hva som må gjøres før jul. Og da går tankene mine tilbake til barndommens juleforberedelser i de fem lange krigsårene, og den store forskjell på før- og nåtid. I dag kan man, om man vil, kjøpe alt ferdig, alt – eller nesten alt har andre produsert for oss.

Jeg tror det første som ble forberedt med tanke på jul var å skaffe stoff til nye klær til oss ungene. Det var jo rasjonering på alt, og varemangelen var stor. Fordi vi hadde sauer, ble det sendt ull direkte til fabrikk, og vi fikk varer igjen. Problemet var at farge og mønster som vi hadde tatt ut fra prøveheftet ikke alltid var det vi hadde bestilt. Men nye klær det ble det.

Ved saueslaktingen i sept./okt. ble julemat laget. Rullepølser ble sydd og saltet både til pålegg og middagsmat. Et par pølser ble gjerne hengt opp til speking etter at de var salte nok. Ingenting var så godt i ertesuppa som en speket rullepølse. Og et lammelår ble saltet og hengt til speking over komfyren i kjelleren.

Julenek til småfuglene måtte også legges til side før treskingen av kornet, vi hadde ett i hagen og ett i gamletunet.

Baking av lefser, kråtekaker og flatbrød ble også gjort i god tid. Fars tante, Thea, og hennes søster, Anna, bodde de fleste krigsårene på garden, og Thea var en etterspurt bakstekone som også bakte for oss. Den lune varmen

fra komfyren, lyden av kjevlet mot bakebordet og haugen av kaker som vokste trutt og jevnt er gode minner. Da stod det også gjerne ei gryte med salt, feit kjøttkraft av sau på komfyren og var glovarm, der dyppet vi biter av nybakte kråtakaker, det var skikkelig godt.

Far og farfar brukte de lange kveldene til arbeid på verkstaden i gamlehuset. Far med reparasjon og tilvirking av fiskeredskaper, farfar hadde gjerne noe snekkerarbeid å gjøre. De fyrte i den flate snekkerovnen der limpotta sto og holdt limet flytende. Det suste svakt fra petromakslykta som ga et godt lys, det luktet av notbark og trevirke og lim og fra fars piperøyk. Vi ungene tilbrakte mang en kveld der, vi ”ryddet” i bestefars verktøy, han var veldig tålmodig med oss, vi fikk bruke kniv og hammer og lærte å passe oss etter å ha prøvd og feilet.

Mor brukte kveldene til søm og strikking, vi var fire unger som skulle ha mat og stell, så hun hadde nok å gjøre, det ble nok lange kvelder på henne. Vi hadde lys fra parafinlampe, og parafinen var også

Bakstekona Thea

rasjonert, så det var nok ikke lys i alle rom. Vi hadde også svarte blendingsgardiner for vinduene, ikke en lysstripe måtte vises. Radio var forbudt å ha, og fjernsyn hadde vi ikke hørt om en gang.

Mye av juleforberedelsene måtte nødvendigvis legges så tett opp til jul som mulig. Vi visste at det var noe som het adventstid, men slik som vi har det i dag med adventsstake og lilla farger hadde vi ikke. Fars tante, Anna, holdt greie på alle merkedager i året, almanakken kunne hun utenat. For oss var advent den travle tida før jul.

Grisen skulle slaktes så nær jul som mulig, men helst skulle det foregå på voksende måne. Det var om å gjøre å tinge slakter til et passende tidspunkt. Slakteren kom før det var lyst om morgenen, fikk seg en kopp kaffe og en matbit før han gikk til verket. I eldhuset var det fyrt opp under den store kopperkjelen som sto på brannfoten, vannet måtte bli kokende varmt til skoldingen. Den avliva grisen ble lagt på et bord ute i tunet, og blodet rant av ham ned i et kar der det måtte røres i både vel og lenge for ikke å levre seg. Bøttevis med kokende vann ble helt over skrotten og alle bust fjernet, så kunne buken åpnes og innvollene ble helt ned i et stort traub. Før parteringen var det matpause, det var dags jobb å slakte gris i de dager. Men så var det heller ingen stjernegris slik som folk vil ha det i dag, jo større og fetere den var, gjerne over 100 kg og et tykt fleskelag, jo bedre. Naturligvis var det sørgelig å slakte dyra som vi hadde vært med å mate og fø opp, kost og klappet, men slik var det bare.

Og så var det jo alt det gode som ble laget. Den gang hadde vi ikke fått elektrisitet, så fryser og kjøleskap eksisterte ikke på våre kanter. Men saltestampen ble fylt opp, steiker til julehelga ble brunet i gryte og kokt slik at fett fløt opp og laget et tett lokk. Det ble satt så kjølig som mulig, var nesten hermetisert så det holdt seg lang tid. Persesylte av hodet, sylteflesk av buklistene, syltelabber, - å du verden for velstand. Det ble også blodkomler, blodpølser og blodpannekaker. Alt fett rundt tarmer og i buken ble malt på kjøttkvern og kokt, dette var ekte smult, ble også kalt grisesmør av de gamle. Dette kokte vi smultringer i og resten ble knadd salt i, for farfar var dette en delikatesse å ha på brødskiva. Bunnfallet etter kokingen (fettet fløt jo opp) var kjøttrester, - dette var ekte finker.

Eksempel på rasjoneringskort

Med den store familien rundt oss med besteforeldre, tanter og gammeltanter var det mange å dele med, alle måtte jo få av godene.

Husvask var nødvendig, vi hadde jo vedfyrte i lang tid allerede, og tak, vinduer og dører måtte vaskes. Men først måtte den store svarte ovnen blankpusses, kan ennå kjenne på den vonde lukten av pussemidlet ved første gangs fyring. Silkolin – sto det på den lille boksen. Hvite stivede gardiner ble hengt opp, etter en kamp med strykejern der stivelsen hadde en tendens til å henge seg på. Strykejernene ble varmet i strykegryta, en flatbunnet jerngryte på komfyren.

Litt baking av julekaker ble det også, tross rasjonering. Vi fikk en liten ekstrarasjon til jul av sukker og hvitt mel, egg hadde vi selv. En ettermiddag og kveld ble brukt til det. Mor satte deigene før fjøs-stellet og så fyrte vi opp i kjelleren der det var en god bakeovn. Det ble nok ikke syv sorter, men vi hadde alltid kakemenn og koner. Av den siste deigklumpen ble det en stor nisse med sekk på ryggen, den pyntet kakefatet hele julen. Det var stas å være med på bakingen og å få male øyne og nissesekken med rød konditorfarge. Det siste som ble satt i ovnen var en stor kringle. Fars tante, Thea, hadde i mange år arbeid i konditoriet hos Idsøe i Stavanger, og hver jul fikk hun pakke fra ”konditteren” som hun sa, med rosiner, sukat og mandler. Dette ble det skikkelig kringle av – der hun fikk halvparten. Og skulle det være så heldig at det ble litt sukker igjen laget vi knekk – med masse havregryn i for å drøye den. Å for en lykke det var når vi kunne stable kakeboksene på kjøkkenbenken, noen av dem med en flott stor hane på – fra Sætre kjeksfabrikk.

Mor hadde en lei tendens til å få verkefingre, hun stakk seg på tistler når hun nappet høy til dyra. Det kom en rød stripe oppover armen, de kalte det blodforgiftning. Det hendte flere år på rad i denne travle tida – da måtte lege tilkalles. Dette var i doktor Sørensens tid, han kom med egen båtskyss. Han hadde alltid dårlig tid, men tok seg en smakebit fra kakeboksene, noe vi synes var morsomt.

Siste søndag før jul var “skitnesøndag”, var det tett oppunder julaften skulket vi lørdagsbadingen, og det hendte det ble gjort noe arbeid som ellers aldri ble gjort en søndag.

De siste dagene før jul ble det vasket og pusset, beste serviset skulle brukes, bestikk, kobber og messing skulle skinne og den hvite damaskduken ble sendt gjennom klesrulla mange ganger til den var blank og skinnende. Mor hadde vanligvis en bytur like oppunder jul og engang kjøpte hun en pynteløper av tynn batist til å legge oppå den hvite duken. Den var brodert med røde julestjerner og “God Jul” og er i familien ennå.

Og så juleheftene da! Smørbukk - Vangsgutane - Nils og Blåmann og hva de het alle sammen. De ble lest i filler. Juleposten var alltid spennende. Julekort og brev fra fjern og nær, gjerne med et resymé over hendelser i året som var. 7-øres frimerke var portoen på julekort.

Far og farfar fisket hummer, de siste skulle før jul til Karl Vika i Vikafjorden. Men så hendte det at isen i Tjongspollen kom så ubeleilig tidlig, og da var det å ta hummeren i kipe med våt sekk over, ro til Bergeseidet og gå langs Bergesvatnet ned til Vika. En gang var jeg med på denne turen, vi handlet med oss varer fra landhandelen der og så fikk vi en kake i kundepresang. Jeg bar denne esken på hjemveien og var livredd for å falle og ødelegge denne herligheten. Kaka hadde rosa glasur, med på-skrift God Jul og firmanavnet Karl Vika. Den luktet søtt og

Julefrokost

godt, - men var ikke særlig god, i krigen var det jo erstatninger og krisekrem.

Kaffe var erstattet med brennt korn, te fantes ikke, men ble trukket på karve som vokste vill hos oss. Tyttebærblader ble også brukt og kreklinglyng. Krekling skulle være ekstra sunn fikk vi vite, gamle tante Anna hadde greie på sånt. B-såpe var ikke såpe, men en grå masse, og vaskepulver var bare kalk. Tobakk var strengt rasjonert og en populær byttevare for dem som ikke brukte den selv. Før dyrket tobakkplanter selv, tørket bladene og sendte dem til Leversens Tobakkfabrikk i Haugesund for bearbeiding.

Juletre og kristtorn kom i hus, gjerne lillejulaften og ble pyntet med hjemmelagde kurver og lenker av glanspapir, kuler, norske flagg og glitter. Små lys i holdere med klyper som ble fulgt med vaksomt blick når de ble tent, sikkert brannfarlig, men det gikk godt. Å så vakkert det ble når det sto der pyntet og duftet skog.

Det var alltid fullt hus i julen i disse krigsårene - besteforeldre - tanter - onkler og søskenbarn. Hos oss var det tradisjon med grøt og lutefisk julaften. Lutefisken ble kjøpt hos Karl Lodden på fisketorget i Haugesund, han laget verdens beste lutefisk. Det skulle jo være risgrøt, men også det var mangelvare, jeg husker vi brukte hirsegryn som erstatning.

Julaften pyntet vi oss med nye klær, det var julegavene. Men det vanket overraskelser også, et år fikk vi ski, - et annet sparkstøtting.

Korn-neket til fuglene var satt opp, dyrene fikk en ekstra godbit, og når middagen, som vi hadde i 1800 tiden, var forberedt, var det mors tur til å stelle seg og bytte til helgeklær. Da kom farmor for å passe grøtgrøt, - ser henne for meg der hun står og rører med tvåra trutt og jamt så den ikke skulle svi i bunnen. Det var hennes bidrag denne dagen.

Var det fint stille vær og nordlig trekk i luften, kunne vi høre kirkeklokkene fra Lykling ringe julen inn. Og når mor kom i søndagskjolen og overtok matstellet, og vi kunne sette oss til bordet, - da var det jul.

Og der begynner en annen historie.

Alle foto frå Haldis Hjertnes Tollaksen.

Haldis, Sigrid og Inger i bondepikedrakter

Sigrid, Inger og Lillian

MS "Nor" og flukta til Shetland

Ved Bernt Emil Vika

I dei første krigsåra av Andre Verdskrigen drog fleire båtar frå Bømlo til Shetland eller Skottland med flyktningar. Ein av båtane som drog var motorskøyta "Nor" frå Holme. Dei fleste av personane som valde å dra med desse fluktbåtane var unge menn i 20-års alderen, men "Nor" hadde også med to unge kvinner. I tillegg til å presentera motorskøyta "Nor" skal personane som reiste med denne båten presenterast her. Ein vil spesielt fokusera på dei to kvinnene som drog og tenesta deira i Storbritannia.

Bakgrunn

Under den tyske okkupasjonen av Noreg vart det etter kvart mange personar som av ulike grunnar hadde behov for å koma seg i sikkerheit. Nokre hadde t.d. drive med illegalt arbeid, andre var i fare på grunn av av "feil" rase eller legning. Når det galt dei unge mennene frå Bømlo som flykta til Storbritannia var det nok med ynskje om å koma i teneste enten i marinen, i utanriksfart, i hæren eller i flyvåpenet. Men mange drog òg for å unngå å bli innrullerte i dei tyske troppane ute i Europa. For nokre av dei var eventyrlyst ein del av drivkrafta. Når det gjeld kvinnene som drog, hadde dei nok ikkje same ambisjonane som mennene, og mange av dei hamna i teneste innan pleie og omsorg.

På Vestlandet var den næraste delen av den frie verda øygruppa Shetland i vest. Frå mange ulike stader langs kysten la fluktbåtar ut med øyane i vest som mål. Vel framme på Shetland vart båtane rekvirerte av den britiske marinen, og mange av dei hadde fleire turar over Nordsjøen med agentar og utstyr til Noreg og flyktningar tilbake. Shetlandsgjengen, med Leif Larsen i spissen, vart etter kvart eit omgrep i denne trafikken. Bømlo med dei mange øyane og holmane var ein spesielt eigna stad for ein slik traffikk. Men fiskebåtane som vart brukte dei første åra gjekk seint, og

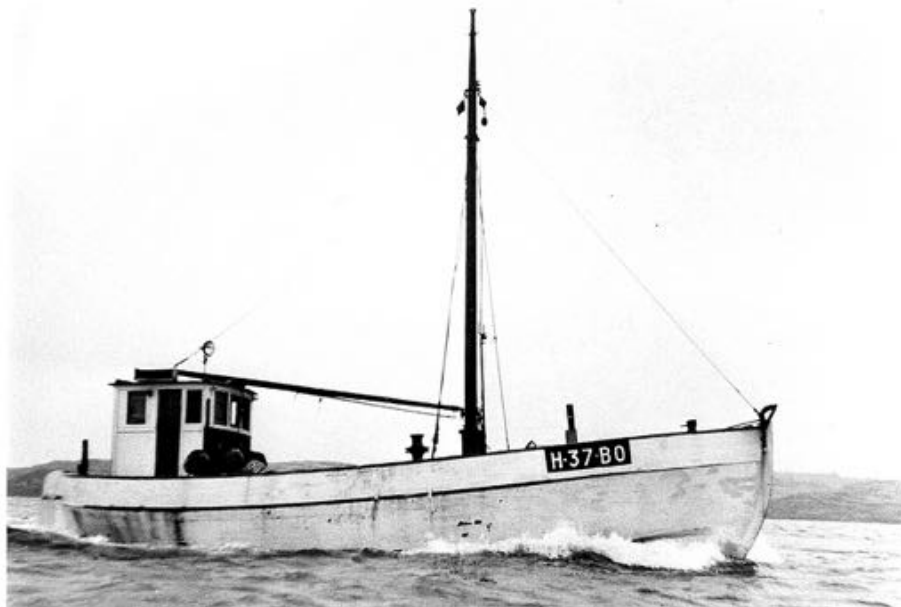
etter som tyskarane fekk meir og meir fokus på trafikken, vart tapstala store. Tre hurtiggåande ubåtjagarar, KNM "Vigra", "Hessa" og "Hitra", ei gåve frå USA, vart i 1943 sette inn i staden. Den største tragedien som skjedde på våre kantar medan fiskebåtane stod for flyktningtrafikken var forliset av motorskøyta "Blia" den 11. november 1941 der 43 personar mista livet. Etter at ubåtjagarane overtok trafikken var det ingen tap.

I førstninga hadde dei norske fiskebåtane som kom til Shetland base i Lunna Voe, ei lita hamn på nordaustkysten av øyane. Ein pir til kai, eit lagerskur og Lunna House til innkvartering var det som utgjorde basen. Men Lunna Voe eigna seg etter kvart dårleg som base. Det var ingen slipp der, og det var vanskeleg å få utført reparasjonar på båtane. Ein såg seg difor om etter eit alternativ, og tidleg på året i 1942 fall valet på Jack Moore sin verkstad i Scalloway. På verkstaden sette dei straks i gang med bygging av ein pir og slipp for reparasjon av dei norske skøytene. Dette var midt under krigen og byggevarer var det lite av. Med eit budsjett på berre £750 måtte dei samla inn utstyr o.l. der dei kunne få tak i det. Delar til reparasjonar måtte dei stort sett laga sjølv på verkstaden. Når det galt delar til Wichmann-motorar var Johan Haldorsen til stor hjelp. Sjølv etter at Wichmann-fabrikken var okkupert av tyskarane greidde dei å smugla ut delar og frakta dei til Shetland. Manskapa på skøytene vart innlosjerte i det såkalla Norway House i Scalloway, eit hus som hadde vore brukt til reparasjon m.a. av fiskegarn.

Båten "Nor"

Motorskøyta "Nor" vart bygd av eik i Hølen ved Søgne i 1915. Dimensjonane var 43,0 x 16,0 x 6,0 fot. Tonnasjen var 23 brutto tonn. Den første motoren vart innsett i 1916, ein 18 HK Bergsund.

Allereie før 1919 vart skøyta kjøpt av Sjur T. og Sigurd Sjursen Hidle frå Vornes i Bremnes. Der fekk den fiskerinummer H-177-B den 08.01.1920. Båten vart brukt til driving og botnagarnfiske om vinteren og brislingfiske om sommaren. Skøyta lasta 300 hl sild. Halve mannskapet budde i rommet undre brislingfisket. I 1926 vart det montert ein 20 HK Wichmann i skøyta. I 1936 vart den ombygd i Dåfjorden og fekk nytt styrehus og rekker. Den 23.12.1936 skal det vera rapportert at skøyta skal førast over til Moster, då eigar bur der. Dette ser ikkje ut til å ha skjedd, etter som den ikkje vart fiskeriregistert i Moster kommune.

Den 08.12.1937 vart "Nor" kjøpt av Andreas G. Holme (1/3) og Knut Vestrheim (2/3) på Holme. Kjøpesummen var 8500 kr. Der fekk den fiskerinummer H-37-BO den 21.01.1938. Etter kommunesamanslåinga fekk den fiskerinummer H-37-B den 20.11.1963. Før krigen vart "Nor" brukt til brislingfiske og vintersildfiske. Ein hadde brislingnota på "Nor" og den første tida hadde ein sin eigen gavel "Per", H-121-BO, som følgjar. I 1939 hadde ein den "store" motorbåten "Rapp" som følgjar.

To bilete av M/S "Nor"

Måndag den 06.10.1941 vart "Nor" brukt som fluktbåt til Shetland. Båten la ut frå Holme om kvelden med desse personane om bord; Jakob Holme, Amund Vestrheim, Harald Skippervik, Martin Vika, Agnes Hestenes og Nilsine Vika. Dei gjekk innom til Lykling og tok ytterlegare seks personar med; Olav Hermansen, Johan Andreas Nøkling, Halvard Løkling, Lars Norenes, Gustav Norenes og Lars Jesfred Larsen Løkling. Den sistnemnde var skipper om bord. I alt var dei altså 10 unge menn og 2 unge kvinner med til Shetland. Klokkå to om natta passerte dei Skotningen.

Kl. 13.30 dagen etter stansa motoren. Det var topp-pakningen som var sprengd. Etter to mislykka forsøk på å skifta, hadde dei berre material igjen til å laga éin ny pakning. Dei bad ei bøn til Gud og gjorde seg ekstra føre med reparasjonen. Kl. 19.30 lukkast dei med å få motoren igang igjen, og stemningen steig om bord. "Nor" kom fram til Lerwick ved middagstider onsdag den 08.10.1941.

I Lerwick vart dei internerte og avhørde, men behandlinga dei fekk der var fin, med gode rom og god mat. Laurdag den 11.10. fekk dei 10 unge mennene ta skøyta vidare til Skottland og kom fram til Buckie ved 19.00-tida dagen etter.

Nr. 217 00

1. Skipsnavn og registrering 21 - 1 - 1946	2. Fartøynets art Kystfiskebåt	3. Navn Nor	4. Skipsstid Holme Bømlo	5. Eierskifte Knut Vestheim Holme Bømlo og Andreas B. Holme Bømlo	6. Anmerkninger Da det gamle skrovet var umulig å reparere på påskott høst 1947 ble skøyta i d. skrovet av konstruktøren i Bømlo. Bømlo skiff fabrikk 21/10-47
7. Lengde 43 fot reisk midt	8. Største bredde 16 fot	9. Dybde i rammet 6 fot	10. Breite-dekkighet ca. 10 km breitt ca. 100 kl. dkk.	<div style="border: 1px solid black; border-radius: 50%; padding: 5px; display: inline-block;"> Registrert i Dønna 1. Mars 1948 </div>	
11. Byggetid og byggested Holme ved Kviteseid 1945	12. Byggher Knut Vestheim Asatli nummer 1/2	13. Maskin ca. 30 HK Vestheim 1945 M.M.S. 10			
14. Fartøynets bruk Fiske med den norske kyst					
15. Fartøynets utrustning og besetning:					
Besetning: Skipsfører: 1/2 Styrer: 1 Andet besetning: 1/2 1. korbåt					

M/S "Nor" i det lokale merkeregisteret.

Her vart båten rekvirert av den Britiske Marine. Neste dag vart dei transporterte med buss til Aberdeen. Derifrå gjekk turen vidare med tog til London. Dei to kvinnene reiste med postbåten til Aberdeen og så tog til London. Her venta nye forhøyr for alle på ein skule, forhøyr som varte i fire dagar. Etter dette vart dei innlosjerte på County hotel i sentrum av London. Så var det å gå frå kontor til kontor for å skaffa seg "papirer" og å prøva å koma seg i arbeid. Dei 12 ungdomane vart no spreidde og kom i forskjellig teneste, nokre på sjøen og andre på land.

Sommaren 1946 var Knut Vestheim sjølv over og henta heim "Nor" i Buckie i Skottland. Han kunne fortelja at det då var ein 30 HK Kelvin bensinmotor som stod i skøyta. Det var denne bensinmotoren som var framdriftsmotor tilbake over Nordsjøen til Noreg. Motoren vart teken ut, og det vart montert ein ny 20 HK Wichmann.

Dei som drog med "Nor"

På dei neste sidene finn du ein oversikt over dei som drog til Shetland med MK "Nor".

Då dei gjekk over Nordsjøen på veg heim, viste det seg at kjølen var broten, og dei var difor tilbake til Hølen i Søgne for å reparera skøyta i 1946/47. Frå 1948 vart "Nor" brukt til brislingfiske, og ein fortsette å ha not på henne. Fylgjar etter krigen var "Løven" like til utpå 1960-talet då ein slutta av. I tillegg dreiv ein med vintersildfiske. Frå midt på 1960-talet dreiv ein med reketraling nokre år blant anna vest av Skotningen.

I 1971 vart "Nor" hogd opp. Maskinen vart tatt ut av Kvernenes i Espevær og stod lenge på kaien i Espevær. Skøyta vart så dradd opp i stranda på Holme og lema sundt i små deler. Delane av skøyta som var av eik vart tent fyr på. Styrehuset vart sett på land ved Holmesjøen og stod der i mange år før det vart slått sundt på 1990-talet. Framleis i 2014 er det restar å sjå etter "Nor" ved sjøbua på Holme, slik som delar etter rekeutstyret.

Lars Jesfred Larsen Løkling

Lars Jesfred Larsen Løkling vart fødd 20.03.1913. På overfarten til Shetland fungerte han som skipper om bord. Den første tida etter at han kom til Storbritannia var han på ein norsk båt i nokre månader. Etter ein periode på sjukehus kom han med i dei norske styrkane. Der vart han verande til krigen var over. Etter krigen vart han gift med Sigrid Marie Løkling. Dei fekk to barn, Laila Sigrunn og Harald Johan. Familien slo seg ned i Bergen der Lars fekk arbeid på Marineholmen. Han døydde 16.02.1971.

Olav Hermansen

Olav Hermansen vart fødd 02.12.1920. I Storbritannia tenestegjorde han i sambandstenesta i Buckie i Skottland. Han gjekk på krigsskulen og fekk fenrik grad. Like før krigen var slutt deltok han på ein konvoi til Murmansk om bord på ein britisk destroyer. Etter krigen var han ei stund i forsvaret, på Bergenhus festning. I 1948 vart han tilsett som lensmannsbetjent i Etne. Han tok politiskulen, og frå 1975 til han gjekk av med pensjon var han lensmann i Etne. Store deler av tida der var han aktivt med i politikken. Olav var gift med Sandra. Dei hadde barna Terje, Åse Irene og Svein. Han døydde 09.06.2009.

Jakob Holme

Jakob Holme vart fødd 08.05.1921 på Holme. Etter flukta med MS "Nor" til Shetland valde Jakob å gjera teneste i handelsflåten og var først om bord i M/S "Tigre" og seinare M/S "Vibran". Jakob var smørjar om bord. Den 18.09.1942 gjekk "Vibran" i ballast frå Cardiff i Wales med kurs for Halifax, Nova Scotia i Canada. Fem dagar seinare, den 23. september, vart båten torpedert av ein tysk ubåt. Heile mannskapet på 34 nordmenn og 3 britar omkom. I tillegg omkom 11 passasjerar, ein av desse var nordmann. Jakob Holme vart 21 år gammal.

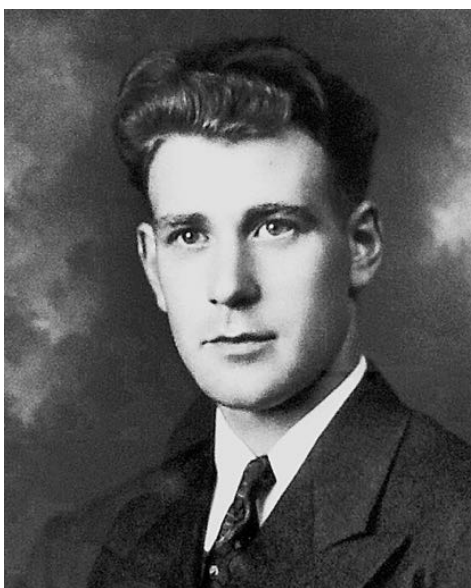
Johan Andreas Nøkling

Johan Andreas Nøkling vart fødd 17.06.1917. Då han kom til Storbritannia, gjekk han inn i dei norske styrkane og vart tatt opp i 2. Bergkompani. Han gjorde teneste der til krigen var slutt. Johan var småbrukar og arbeidde i tillegg på Aker Stord. Han gifta seg med Kitty Nøkling. Dei hadde ikkje barn. Johan døydde 13.05.1997.

Lars Norenes

Lars Norenes vart fødd 28.07.1917. I Storbritannia melde han seg til teneste i handelsflåten og var under krigen på båtane M/S "Jamaica", D/T "Acasta", M/S "Brand", M/S "Abraham Lincoln" og M/S "Daino". Medan han var om bord på M/S "Brand" vart båten torpedert den 12.05.1943 og sakk. Tre av mannskapet omkom, dei andre gjekk i livbåtane og vart berga. Mellom dei som vart berga var Lars Norenes. Etter krigen var han nokre sesongar på kvalfangst. Han var òg i Amerika i 5-6 år på scallopfiske. Lars var gift med Sara Ferkingstad. Dei fekk barna Gunnar og Sigbjørg. Dei budde på Norheim, Karmøy. Den siste delen av det yrkesaktive livet arbeidde han på HVM i Haugesund. Lars Norenes døydde 04.08.1991.

Halvard Lykling

Halvard Lykling vart fødd 11.01.1923. Etter at han kom til Storbritannia reiste han ut i den norske handelsflåten og var på båtane D/S "Facto", M/T "Sommerstad", M/S "Ferncliff" og M/S "Ida Bakke". Han var gift med Ingeborg Våge, og dei hadde barna Ivar, Aud, Jan Harald og Jacob. Dei budde i Haugesund og Stavanger. Halvard var sjømann og seilte som styrmann og skipper i utanriksfart. Han omkom i ei bilulukke 27.06.1978 og er gravlagd på Tjensvold i Stavanger.

Harald Skippervik

Harald Skippervik vart fødd 09.05.1914. Som ung var Harald på fiske og hjelpte elles til med gardsdrifta heime. Etter at han var komen til Storbritannia og klarert av britiske styresmakter, fekk han beskjed om å reisa til Liverpool og melda seg på MS "Dagrun". På denne var han til krigen var slutt. Eter krigen var han ei stund på MS "Havmøy". I 1948 gifta han seg med Karen Bredal frå Skjold. Dei fekk dottera Elisabeth. Ei stund budde familien i Skjold, så på Vika og seinare i Haugesund. Her arbeidde Harald i firmaet Røthing. Han døydde 19.06.2006.

Amund Vestrheim

Amund Vestrheim vart fødd 07.09.1918 på Holme. Han reiste ut i den norske handelsflåten etter at han kom til Storbritannia og var på båtane M/S "Jamaica", M/S "Braganza", M/S "Høegh Silverdawn", D/S "Roald Amundsen" og D/S "Brush". Etter krigen var Amund på fiske saman med broren Knut. Amund var ugift. Han døydde 09.09.2001.

Martin K. Vika

Martin K. Vika vart fødd 07.01.1914. Som ung var hen med i drifta av butikken til faren og dreiv elles ein del med fiske. I Storbritannia kom han inn i dei norske styrkane og var der til krigen var over. Martin hadde fiskeskøyta "Ragnhild". Med den var han på makrellharping og brislingfiske. Om vinteren var det sildefiske. Skøyta vart også brukt ein del til reketråling. Martin var gift med Ada Eidesvik og dei fekk barna Knut, Karl Anton, Marit og Magne. Martin døydde 22.07.1984

Gustav Ludolv Norenes

Gustav Ludolv Norenes vart fødd 12.12.1921. I England mønstra han på D/S "Norse King" av Oslo som smørjar. I konvoi den 28.12.1942 vart båten torpedert av ein tysk ubåt i Nord-Atlanteren på veg frå England til Amerika med ei kol-last. Heile mannskapet på 35 mann omkom. Gustav Ludolv Norenes vart 20 år gammal.

Nilsine Malene Vika

Nilsine Malene Vika vart fødd 21.12.2017 på Vika. Foreldra var Amanda og Anton Vika. I ungdomen hadde Nilsine forskjellige huspostar. I England gifta ho seg med Sverre Vestrheim som på den tida var styrmann og skipper på båtar som gjekk mykje på Dei Britiske Øyane. Medan dei var i Storbritannia fekk dei baran Sverre Magnus og Astrid. Etter krigen bygde dei hus på Vika. Nilsine døydde 17.01.2014, 96 år gammal.

Agnes Hestenes

Agnes Hestenes vart fødd 26.08.1923 på Grutle. Foreldra var Anders og Maren Hestenes. I 1941 hadde ho huspost på Myrane på Vestre Vika. Medan ho var der, vart ho spurdt av Nilsine Malene Vika om å vera med "Nor" til Shetland. Utan betenkningstid svara ho ja til det og vart med på turen. Agnes er i dag (2014) 91 år gammal og bur i Larvik. Meir om Agnes i teksten nedanfor. På dei to neste sidene fortel ho om overfarten til Shetland, om opphaldet i Storbritannia og heimkomsten etter krigen.

Krigsminner og gjenkomst

Den 9. april står som en av de mørkeste dagene i mitt liv. Jeg er oppvokst på Bømlo og var 16 år da krigen kom. Vi hadde Nordsjøen som nærmeste nabo og vel vant til storm og uvær, men hadde aldri behov å rømme huset av den grunn. I krigsårene ble det annerledes. Vi måtte flere ganger ut av huset på grunn av minene. Ble det oppdaget miner i fjorden under pålandsvind var det nemlig fare på ferde. Og det hendte flere ganger at huset slo sprekker og glass og steintøy gikk i stykker under minesprengninger.

Rømmer til England

Jeg ble hjemme på Bømlo bare et halvannet år av krigen. Sommeren 41 hadde mange ungdommer reist over til England for å slutte seg til de norske styrkene og handelsflåten som ble ledet av den norske regjering i London.

En ettermiddag i oktober 1941 kom ei jente og spurte om jeg ville være med til England. De hadde lånt ei fiskeskøyte og skulle reise klokka 20.00 så jeg måtte være plass da om jeg ville være med. Jeg hadde fire timer meg, så jeg tok med det aller nødvendigste og stilte opp på Vika, helt sør på øya. Vi var 12 ungdommer. Alle de andre hadde forsøkt å reise kvelden i forvegen, men måtte gjøre vendersis pga at motoren ikke ville starte.

Det var litt rart å bli med. Jeg følte meg nesten som en gjest hos noen som hadde planlagt dette i lange tider med mat og drivstoff. Det var til og med fiskegarn på dekket, for vi skulle jo bare på en fisketur hvis noen skulle bli mistenksomme.

Da vi dro vestover, passerte vi Grutlefjorden ved 11-12-tiden om kvelden og jeg kunne se helt hjem til det lille huset vårt. Det var med en viss underlig følelse. Jeg visste jo ikke om jeg kunne se dette igjen. Ikke visste jeg om jeg kom til å treffe mor og far og søskena mine som lå og sov og ikke visste noe om hvor jeg var. Jeg hadde jobb og bodde ikke hjemme den bosten, så ingen ventet meg hjem. Men sånn er krigen. Ingen skulle vite noe.

Natten til den 6. okt satte vi kursen rett vest. Været var bra. Det blåste litt. Så vi heiste seil og var ved godt mot.

Vi var fylt av en blanding av optimisme og spenning. Vi visste jo ikke om dette ville gå bra og hva som ville møte oss på den andre siden av havet. Men motoren dunket jevnt og fint mens natten gikk over til morgen og dag. Vinden var stilnet og seilene var tatt ned. Men det gikk fremover.

Motorstopp

Plutselig, ved middagstid, stanset motoren. Alt ble så stille. Ikke land å se i noen retninger. Der lå vi og drev og følte oss uendelig små med himmel og hav på alle kanter. Minuttene og timene gikk sakte. Men etter fem timer og tre forsøk så gikk motoren igjen. Stemningen steg betraktelig og motorens skøytedunk lod

som musikk. Mørket seg etterhvert på og månen tittet frem mens vi hadde en stille og fin natt.

Morgenen den 8. okt glemmer jeg aldri. Havet var blikk stille og sola rant. Aldri, hverken før eller senere, har jeg sett sola så stor og et lignende fargespill i himmel og hav som da. Det var som om både himmel og hav sto i brann.

Shetland

Ved 11-tiden skimtet vi noe i horisonten som kunne være land. Men det kunne også være skyer. Det var land. Det var Shetland. Og vi var jublende glade.

Etterhvert som vi nærmet oss kom vi til å tenke at det kunne være utlagt minebelter. Vi heiste derfor opp et hvitt flagg og etter en stund kom en motorbåt ut til oss. De fikk vite hvor vi kom fra og de fortalte oss at vi var kommet rett utenfor Lerwick på Shetland. Der var det ingen minebelter og vi kunne sette opp farten inn til havn. Det var flott å oppleve mottakelsen på Shetland. Folk kom ut av busene sine og vinket til oss. Og den norske konsulen møtte oss, kroppsvisiterte oss og advarte oss mot spioner. Vi måtte passe oss for hva vi sa og til hvem vi sa det. Vi ble anbrakt i en militærforlegning og fikk godt stell. Der ble vi nesten ei uke i påvente av postbåten som skulle føre oss til Aberdeen. Videre skulle vi med nattog til London.

Vel framme i London ble vi igjen satt i busarrest til alle papirer var klare, og gassmasker ble utdelt. Det ble to lange dager før vi var frie og kjørt til det norske hotellet i London.

Kommunikasjon

Vi fikk sendt såkalte sørmeldinger hjem over radioen at vi var kommet vel fram og var i god behold. Det var en kontaktsmann hjemme som lyttet til alt på vår kode. Derfor fikk de fort beskjed hjemme om at alt stod bra til. Ellers tok det lang tid å sende brev hjem. Vi kunne bare sende Rødekors-brev med 25 ord, og det tok et halvt år før jeg fikk svar med 25 ord bak på arket.

Jobb

Jeg fikk huspost i London og ble der til sommeren 42. På fritiden besøkte jeg sjømannskirken. Det var gudstjeneste hver søndag og fest hver torsdag og søndag ettermiddag. En dag spurte prestefruen om jeg kunne tenke meg en jobb i kirken. Og det ville jeg. Sommeren 42 begynte jeg som styrerinnens assistent. Dette var mer interessant og givende, dessuten likte jeg at jeg også fikk gjøre en innsats for det norske folk.

Kirkebesøket var stort. Det var mange nordmenn som bodde i London på den tiden, både sjøfolk og soldater, men hovedtyngden var nok sivile. Men også de kongelige var på besøk i sjømannskirken i London.

Kong Haakon 70

Den 3. aug 1942 var kongen 70 år, en dag som ble feiret over hele verden. I London var det arrangert et folketog med etterfølgende festmøte i Royal Albert Hall. En fest som ble feiret av 5.000 nordmenn. Jeg var en av dem som gikk i tog forbi Kongen, Kronprinsen og Kronprinsessen. Jeg har faktisk et gammelt avisutklipp med bilde som viser dette. Det var stor stas. Kronprinsesse Märtha var forresten kommet fra USA for å feire Kongens 70-årsdag.

Bombing

Det går ikke an å ta fram minner fra krigens dager uten å nevne bombingene og hvilket inntrykk det gjorde oss. Da vi kom til London, fant vi en by som i stor grad var ødelagt av bomber. Uhyggelige sirener som varslet bombeangrep sitter friskt i minnet. De tyske V1 og V2 bombene var svært aktive i London sommeren 44. Men det var også aktiviteter andre veien. Sent på ettermiddagen og kvelden så vi formasjoner av allierte fly på vei mot Tyskland. Det var uhyggelig å tenke på at disse var på vei for å ødelegge og drepe. Dessuten visste vi at ikke alle ville komme tilbake i live. Vi fikk stadig meldinger om at bombingene over de tyske byene var vellykket. Det gode med det var at vi kunne se begynnelsen på at krigen ville ta slutt. Men vi visste enda ikke hvordan det skulle skje. Ville det bli invasjon og total ødeleggelse av Norge, eller ville vi komme velberget ut av det hele?

Forlovet

I Sjømannskirken hadde jeg truffet en gutt fra Nanset som jeg forlovet meg med. Han var i marinens flyvåpen og tjenestegjorde som telegrafist ombord i sjøfly som Catalina og Sunderland. Det ble alltid spennende dager når han var i tjeneste. En visste aldri hvilke oppdrag hans fly ville få.

Syk

Sent på høsten 1944 ble jeg syk og ble sendt på sykehus i Edinburgh. Jeg fikk min fjerde jul i et fremmed land, men denne gangen hadde jeg bare pasienter til selskap. Til tross for det hadde jeg en fin jul. Vi var på en måte i samme båt alle sammen. Vi fikk til og med julebilsen fra Kongen. Finnmark var blitt fritt og i sin nyttårstale mente Kongen til ro og orden, for nå var krigen snart slutt. Han ønsket godt nyttår med gjensyn i et fritt Norge i 45.

Freden

Da freden kom den 7. mai, var jeg fortsatt på sykehus. På vei ut til en av mine daglige turer kom en av betjeningen og fortalte meg at det var blitt fred i Norge. Tyskerne hadde kapitulert. Vi hørte på nybetene fra London om kvelden, og der fikk vi det bekreftet.

8. mai

Denne dagen satt vi bare og hørte på radioene. Vi hørte om all jubelen i Oslo. Vi ønsket alle at vi var der og deltok i gleden. Men selvfølgelig var vi glade. Vårt høyeste ønske var blitt virkelighet. Det var blitt fred. Vi hørte på radioen at norske flygere ble båret på gullstol opp Karl Johan. Folk var helt ville. De måtte ta på dem og dro i uniformene så knappene spratt. Lite visste jeg da at min forlovede var en av dem. Han tilhørte mannskapet som kom til Oslo med militærkommisjonen ledet av Major Hilton. Han skulle til Lillehammer for å undertegne fredsavtalen eller kapitulasjonen.

10. mai fikk jeg telefon fra Preben. Han fortalte om alt han hadde opplevd av Oslosturen. Han hadde ringt hjem 8. mai og dagen etter fikk han en til å kjøre seg til Larvik og tilbake til Oslo for å være hjemme en time og hilse på mor og søsken. Han hadde også ringt til min mor på Bømlo.

Han skulle nå flyttes til Oslo, men jeg måtte vente en tid før jeg kunne reise hjem. Vi fikk høre at stab og pasienter skulle reise samlet til Norge med Amerikalinjens Stavangerfjord. Utreisedatoen vår ble stadig utsatt. Jeg lengtet kolossalt etter å komme hjem. Jeg var blitt frisk og skulle utskrives fra sykehuset så snart jeg kom til Norge. Først i midten av august kunne vi reise hjem.

Hjemme ventet Preben meg. Vi skulle gifte oss så snart vi kom hjem etter at krigen var slutt.

Hjemme igjen

Reisen hjem gikk fint. Vi kjørte ikke for full maskin for det var fremdeles fare for miner. Men vi hadde to minesveipere som gikk foran for sikkerhets skyld.

Det var godt å se Norge igjen. Folk tok imot oss i Oslo, de vinket, jublet og gråt om hverandre. En del av de som jeg reiste hjem sammen med var jo merket for livet etter det de hadde opplevd av krigsskader. Og noen hadde nok heller ikke lenge igjen å leve, men å komme hjem å møte sine kjære overskygget nok det triste akkurat da.

Preben skulle møte meg, men han hadde fått ordre om å reise til London, så jeg møtte ikke han for dagen etter. Det var dagen jeg ble utskrevet fra sykehuset. Vi kjørte rett til Larvik der jeg skulle treffe min nye familie for første gang.

Den dagen jeg kom til Bømlo ble flaggene heist til topps i bygda og mine foreldre holdt selskap med slekt og venner av glede over at datteren var kommet hjem igjen.

Preben og jeg giftet oss på høsten. Vi så lyst på framtiden. Nå var det fred, nå skulle vi bygge hus og vi skulle være med å bygge landet. Og vi var lykkelige, ikke minst fordi vi var kommet fra krigen uskadd og med helsa i behold.

Agnes Fjeldskår

Nils Vika og Preben Colstrup-Larsen

Agnes Hestenes besøkte barndomsheimen på Grutle i slutten av mai 2014, nærare 91 år gammel. Foto B E Vika

Hausten 1945 gifta Agnes Hestenes og Preben Colstrup-Larsen seg i Hedrum kyrkje i Larvik. Men ekteskapet skulle ikkje vara så lenge. Preben tenestegjorde som telegrafist i Marinens Flyvåpen og omkom i ein flystyrt den 22.05.1946. Agnes var då gravid, og i januar 1947 fekk ho sonen Jens Preben.

Sommaren 1953 gifta Agnes seg med Laurentz Larsen, bror til Preben, og fekk to døtre, Reidun og Ann Margaret, med han. Laurentz døydde brått i 1961, og på ny var Agnes aleine.

Agnes budde med barna sine i huset til svigerforeldra fram til 1967, då ho bygde nytt hus. Ho hadde på den tida jobb i firmaet Fjeldskår i Larvik, og i 1973 gifta ho seg med sjefen i firmaet, Einar Fjeldskår. Ekteskapet varte til Fjeldskår døydde elleve år seinare.

Igjen var Agnes aleine. Etter tapet av tre ektemenn seier ho at det er godt å finna styrke i gudstrua ho har. I tillegg er barna ei god støtte i livet. Agnes har no runda 91 år (2014) og med hjelp av heimesjukepleie og hyppige besøk av barna greier ho seg framleis aleine i huset ho bygde i 1967.

Nilsine Malene Vika vart fødd 21.12.2017 på Vika. Foreldra var Anton, frå garden midt i Vika-dalen, og Amanda frå Vestre Vika. Amanda døydde då Nilsine var omlag ni månader gammal. I ungdomen hadde Nilsine forskjellige huspostar. Då krigen braut ut, var ho rundt 23 år gammal. Etter kvart vart ho kjend med Agnes Hestenes frå Grutle som på den tida hadde huspost på Myrane på Vestre Vika. Då flukta med "Nor" var bestemt, og tidspunktet nærma seg, tok Nilsine kontakt med Agnes og spurde om ho kunne tenkja seg å vera med. Det svarta ho straks ja til.

Fluktplanane måtte ein halda skjult så godt det let seg gjera. Det var farleg å snakka om dette med folk etter som ein ikkje visste om dei var venn eller fiende.

Overfarten til Shetland er skildra av Agnes i teksten ovanfor.

Etter internering og avhøyr på Shetland, vart ungdomane sende til forskjellige stader i Storbritannia for å koma i teneste. Agnes og Nilsine havna i London. Nilsine hadde ein kjærast, Sverre

Vestrheim frå Holme, som var styrmann og skipper på D/S "Solhavn". Denne båten gjekk mykje på England på den tida. Dei greidde å få kontakt med kvarandre, og etter ei tid gifta dei seg i sjømannskyrkja i London.

Nilsine og Sverre fekk to barn i Storbritannia, Sverre Magnus og Astrid. Dei budde to år i London, så i Glasgow og Greenock. For Nilsine var omsorg for barna svært viktig i denne perioden.

I september 1945, etter at krigen var slutt, kom Nilsine og Sverre tilbake til Noreg. Dei bestemte seg for å byggja hus på Vika, og i 1949 stod huset klart på staden som vert kalla Labben. Nilsine og Sverre fekk i alt seks barn. I tillegg til dei to barna som vart fødte i Storbritannia, fekk dei barna Esther, Per Anton, Kjell og Nancy.

Sverre døydde i 1972, og store deler av tida etter det budde Nilsine aleine i det store huset sitt. Ved sida av omsorg for barn var hagestell og småfiske dei store interessene hennar.

I 2012 flytta ho til Bømlo Sjukeheim. Her budde ho den siste tida av livet sitt. I 2013 vart ho råka av slag og sterkt redusert, m.a. mista ho taleevna.

Nilsine Vestrheim døydde 17. 01. 2014, 96 år gammal. Den siste overlevande båtflyktningen frå krigen som framleis budde i gamle Bømlo kommune var dermed borte.

Nilsine Vestrheim og Agnes Hestenes var på sin måte brikker i det store spelet om eit fritt Noreg. Dei, saman med alle dei andre som valde å bidra i kampen for fridom i utlandet, fortener ei stor takk.

I tillegg til Agnes, lever framleis i 2014 éin person som flykta frå gamle Bømlo kommune under krigen. Dette er Jan Ottar Hermansen. Han flykta som liten gut saman med foreldra sine på "Kapp I" frå Espevær den 04.04.1942. Han bur i Arna ved Bergen og er 74 år gammal.

Nilsine Vika og Sverre Vestrheim gifta seg i sjømannskyrkja i London hausten 1941. Foto frå Sverre Magnus Vestrheim

Nilsine Malene Vestrheim vart 96 år gammal. Foto frå Sverre Magnus Vestrheim

Kjelder:

Kristoffer Bergtun: "Opplysningar om personar frå Bømlo som var ute under krigen 1940 - 1945"

Kjell Birger Sønstabø, Jens Preben Colstrup, Sverre Magnus Vestrheim, Martin Magne Sørenes, Knut Vika, Stener Løkling, Leif J Vespestad, Elisabeth Larsen Skippervik, Gjert Gunnar Norenes, Anne-Solveig Eriksen.

Boltar og fortøyningsmerke langs landet

Av Bernt Emil Vika

Då Olav Trygvason kom frå England i 995 med ein stor flåte for å krevja den norske trona, var Ådnamylet etter alt å døma staden der dei først fekk landkjenning. Ådnamylet, eller Bømmelhoek som hollenderane seinare kalla det, er sørspissen av Bømlo. Området her vert også gjerne kalla Ådno.

Opphavet til Olavshoggjet

Frå Ådno ned mot sjøen er det dei fleste plasser bratt og ulendt. Somme stader er det glatt berg rett ned i sjøen. Omlag tre hundre meter innover i fjorden frå Ådnamylet finn ein Olavshoggjet, eller Olahoggjet som det også vert kalla. På denne staden er det ein spesiell formasjon i det glatte berget, og det er knytt ei segn til staden. Formasjonen er på ein måte ei hule som går inn i fjellet og kjem ut att nokre meter lenger borte. Det skal gå an å krypa gjennom denne hola. Opphavet til formasjonen, seier segna, skal vera omtrent slik; I året 995 kom Olav Trygvason over Nordsjøen frå dei britiske øyane med mange skip. Han hadde konvertert til kristendomen i England, og var på veg til Moster for å halda ei gudsteneste der.

Då dei kom til Ådnamylet, var mennene hans trøytte etter den lange turen, og ville leggja seg til å sova der for natta. Men i det glatte berget var det ingen stad å fortøya skipa. Olav Trygvason visste likevel råd. Han var ein svært atletisk og sterk mann. Han hadde eit sverd som vart kalla Kvernbit som var så kvast at han med eitt hogg kunne kløyva ein kvernstein i to. Segna seier at han tok sverdet sitt og hogg i berget slik at det gjekk an å tre tauet gjennom, og skipa kunne fortøyast. Segna seier òg at det var så mange skip i Olav sin flåte at dei låg utanpå kvarandre

heilt over til Ryvarden. Dagen etter segla dei vidare til Moster, og i følgje Snorre heldt Olav messe i eit såkalla landtelt. Korleis det gjekk vidare kjenner vi til frå m.a. Mostraspelet.

Det å kunna fortøya ein båt kunne by på problem mange stader langs kysten før i tida. Eit vindskeivt tre kunne bli brukt viss det stod lageleg til, eller ein istransportert stein i fjæra. Det var kvisamt for seglfartøy å bruka ankeret etter som det var tungt å få det opp igjen. Sjølv om ein ankra, var det i alle høve ein fordel å kunna fortøya i land akter.

I segna hadde Olav Trygvason problem med å fortøya båtane sine her ved Bømlo. Hadde han kome 8 - 9 hundre år seinare hadde det vore betre tilrettelagt for han med fortøyningsboltar og lett synlege fortøyningsmerke mange stader her i distriktet. Han ville rett nok ikkje ha funne boltar langs Ådnalandet, men inne i vågar og sund hadde han hatt mange å velja mellom.

Olavshoggjet ved Ådno. Foto B E Vika

Rundt Bergen var ein tidleg ute med å plassera boltar ut for dei sjøfarande. I 1632 fekk befalingsmannen på Bergenhus ordre om *"at lade istandsette de forfaldne Ringe paa Klippene ved Bergen"*. At dei no var forfallne skulle tyda på at dei hadde vore der ei stund, kanskje så lenge som 100 år. Ein må då gå ut ifrå at slike fortøyningsanordningar eksisterte allereie i seinmellomalderen. I alle fall er dei beskrivne av Olaus Magnus i 1555.

Strandeigarane langs kysten vart oppfordra til sjølv å setja opp boltar. Eigarane fekk då eit privilegium som gav inntekter, såkalla ringepenger, og boltane kunne tinglysast og pantsetjast. Praksisen med privilegier eller *"Benaadninger med Ringer og Andet for de Seylende"* vart utstedt allereie under Christian IV, konge av Danmark-Norge 1588 - 1648. Det viste seg at det ofte var vanskeleg å krevja inn desse pengane.

Institusjonar og enkeltpersonar kunne somme stader få privilegium på heile strekningar av kysten. Desse vart etter kvart vanskelege å administrera, og utgiftene til vedlikehald oversteig inntektene.

*Fortøyningsbolt med ring.
Foto Svein Strand*

Resultatet var at mange privileger vart innløyste av staten for ein viss sum pengar.

På slutten av 1700-talet kom embetsvesenet sterkare inn i arbeidet med å leggja til rette for den veksande sjøfartsnæringa. På same måte som andre "vesen" som t.d. eit organisert losvesen og havnevesen, vart ringvesenet til på denne tida. Ringvesenet la ned eit stort arbeid for å betra fortøyingstilhøva både for skuter under lasting og lossing og for skuter i vinteropplag. Ringar og boltar vart no synleggjort ved å mala kvite og svarte "blinkar" i nærleiken.

På våre kantar melde behovet for å auka talet på fortøyningsboltar seg med den aukande fiskeflåten og den rike tilgangen på sild i 1850-åra. Store mengder sild seig inn til kysten for å gyta, og dette tiltrekte seg fiskarar frå heile Vestlandet. I Espevær vart folketale mangedobla i sesongen. I tillegg til dei mange fiskebåtane hadde fiskarane med seg lossementer, eit slags losjibåtar til å overnatta i. Sildeseclarar, saltefartøy o.l. var også ein del av flåten, så boltar i land var difor svært kjærkomne til gode og sikre fortøyingar.

I 1849 tok Fyrdirektøren til orde for at det burde setjast opp ei rekkje *"fæstigheder"* (boltar) på strekninga Rott til Brandasund. I alt 630 boltar skulle monterast i 79 hamner på denne strekninga. Boltane vart laga i fire storleikar, og som regel var det også ein jernring rundt bolten. Grunnen til det store talet på boltar var at det då ikkje var nødvendig for så mange båtar å fortøya i den same bolten. Ved store mengder tau i same bolten viste det seg at det var umogeleg å få løyst fortøyingane, og taua måtte kappast. Ein annan fordel med mange boltar var at båtane kunne liggja med større avstand til kvarandre og på den måten unngå skader i vind og sjøgang.

I mai 1869 la dåverande fyrdirektør C. F. Diricks saman med eit lite mannskap ut frå Christiania på inspeksjonstur med oppsynsskøyta "Falken". Diricks må ha vore glad i å skriva, for på turen skreiv han ei fyldig og til dels humoristisk dagbok om "laust og fast" som skjedde på turen. Boka heitte *"Dagbog holden ombord i Falken 1869 af C. F. Diricks"*. Uti juni månad var dei komne til Røvær. Her hadde dei dårleg ver og Diricks skreiv;

"Capital Storm. Veirfast i Røvær. Røvær er et stygt Fantebul, uagtet Hovedquarteer for Vaarsilden og Opsynet".

Lenger nede i dagboka skriv han;

"Den 11te Juni. Nei, nei, dette er bedrøveligt! - ja, det er sandt, vi have jo ogsaa i dag den "bedrøvelige 11te Juni" - det tuder og hviner fremdeles, nu paa 3die Døgn. Jeg kan ikke stikke Hovedet op over Dækket, uden at jeg maa holde paa min Hat. Kun liden Fristelse har man da ogsaa til at stikke Hovedet op. Fjeldknighterne og Salterierne blive styggere og styggere for hver Gang man seer paa dem. Hvad der skulde forsonne mig en Smule med Omgivelserne, det er de mange Billeder af Tobias Landskabsmaler, anbrakte paa mangfoldige Steder her ved Havnen. Tobias har imidlertid været for ensformig i Udøvelsen af sin Kunst, til at hans Værker skulde kunne opvække Interesse. Som Landskabsmaler Balche altid malede Nordcap i Maaneskin, og ikke Andet end Nordcap i Maaneskin, saaledes malede Tobias altid hvide Circler med en sort Klat i Midten, og intet andet. - Han viser Sort paa Hvidt for at han har været her - er saaledes let at kontrollere. Hvilke Billeder Kunstkjendere ville foretrække, enten Balches eller Tobias's, tør være uvist, men Sømænd, fornemmelig Kystfarere, ville sætte den Sidstes Præstationer uendelig høiere; thi den hvide Flek med den sorte Prik viser, at her er en Fortøiningsring; den viser for den Ukjendte, at her er Havn, og den bærer Tilsagnet hos sig om, at Skuden her kan ligge trygt. Hvormange Fartøyer har vel ikke en saadan Ring frelst fra Forlis og Undergang!"

Tobias var, ut ifrå dei opplysningane ein har, ein av mannskapet som hadde ansvar for å vedlikehalda dei kvite og svarte ringane og mala dei opp. Difor vart Tobias kalla "Landskabsmaler".

Sjølv om det ikkje har direkte med boltar og festeanordningar å gjera, tar vi likevel med litt frå dagboka til fyrdirektør Diriks, om det han skriv når dei passerer vest av Bømlø. Det er fornøyeleg lesing.

Vidare om landligge i Røvær skriv han;

"Efterat jeg har begynt at bruge Kaminen, har jeg det meget bedre; jeg sidder ikke længere og fryser med Pjekkert-Kraven op over Ørene og Hatten paa Hovedet, men har det nu hyggeligt og lunt".

"Lørdag Aften den 12te Juni. Tilankers ved Bækervig. I feel very comfortable now - det brænder i Kaminen; to Lys brænder paa Bordet; en Snadde brænder i Munden, og et Glas Toddy ryger ved Siden af mig, det første Glas

Malt av "Tobias Landskabsmaler??" . Foto B E Vika

paa denne Tour, dog ikke vestlig nok til at være en riktig "Northwester". Under al denne Brænden og Rygen regner det saa det plasker i Dækket, og blæser saa det piber.

Igaar Eftermiddag kom vi da endelig afsted fra Røvær; Vinden havde aftaget noget, og vi lagde i Vei paa kryds og tværs - svær Sø og svær Kulde - Tullupen paa. Kl. 9½ igaar Aftes naaede vi endelig frem til Espevær, hvor vi ankrede. Efter imorges at have været iland sammesteds hos Hr. Staveland, en stor Mand i Bygdens Øyne, en stor Griis i mine - afseilede vi igjen. Omtrent ved Bremerholm kom to halvvoxne Gutter roende ud til os for at tigge, noget som i Leden søndenfor Bergen ikke er ualmindeligt, men som ellers på vor lange - altfor lange - Kyst intetsteds finder Sted. Iland mødte jeg en skindbebroket Stril. "Signe Mote", sagde han, "E Dokke drivande efter Sild?" Stril og Sild! uadskillelige Vasener!

Under det gode sildefisket på 1950-talet var boltane noko i bruk. Så kom dei store snurparane med kraftblokk, og ingen hadde lenger bruk for boltane. Ringmerka i fjellet nærast forsvann og boltane vart tærte av rust.

Utpå 2000-talet var "blinkane" i ferd med å forsvinna heilt. Nokre eldsjeler tok då tak i problemet og sette i gang eit stort restaureringsarbeid. I Langevåg-området var det Svein Strand som tok seg av arbeidet, i Bømmelhamn Egil Lodden og i Kallevågsvågen Geir Erik Strand.

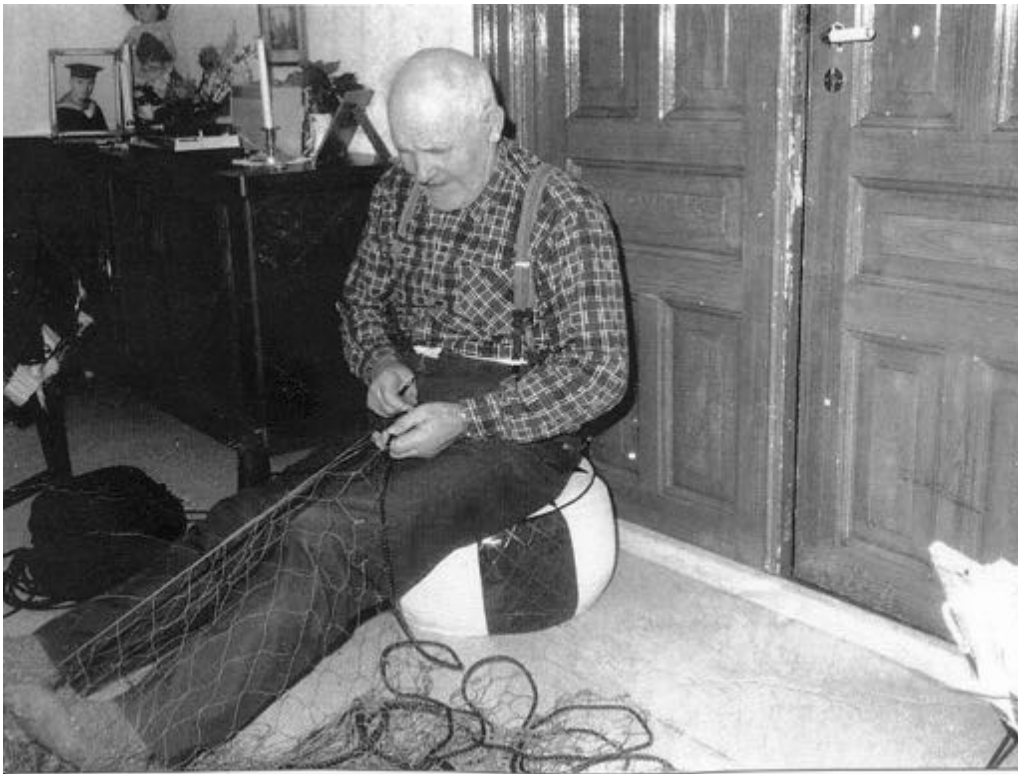
Ei stor takk til dei som på privat initiativ og av rein entusiasme held ved like desse unike kulturminna langs kysten.

Daglegstove, naust og snikkarverkstad.

Av Einar Kallevåg

Me som er gamle nok hugsar godt tida då daglegstova vart nytta som både naust og snikkarverkstad, for ikkje å gløyma den gamle rokken som surra og gjekk. Stova vart nytta når garn skulle bøtast og vera klare til neste sesong. Når det var makrellgarn som hadde hatt invasjon av manneter og andre vederstyggeligheter, kunne det føra til nysekonsert i stova med mykje kløe i tillegg. Her vart teinekruner reparerte og nye vart laga. Her vart også nye teinespiler laga. Teinespilene måtte det godt handlag til for å laga, dei skulle vera tynne, elastiske og smidig robuste. Alle rivene skulle også setjast i stand til neste slotten. Brotne tindar skulle bytast ut med nye. Dei nye tindane vart som oftast laga av asketre. Kona i huset hadde ein annan funksjon. Ho sat som oftast i ei kro med rokken som surra og gjekk, men først måtte ulla sorterast, men den måtte ikkje få i seg spon og fliser frå teinespiler

og rivetindar. Når ulla skulle spinnast til tråd, vart det ofte ungene sin jobb å sørgje for å bruka kardane og få ulla karda. Dette var også ein viktig jobb. Då tråden var spunnen, skulle den brukast til genserar, sokkar, vottar og andre intime plagg til både store og små. Den som verkeleg hadde det moro var nok katten som ikkje klarte å halda labbane borte når trådnøsta kom i bevegelse. Alt dette var ein god lærdom for barna. Det var faktisk ein god kunnskap som dei tok med seg vidare i livet. Dei fleste vart gode og dyktige samfunnsborgarar og klarte seg godt i livet med ein minimal skulegang. Felles lærdom for alle var at arbeid ikkje var farleg. Det var ofte reparasjonar av sko og støvlar, og nye toflegangar skulle på plass under det gamle overlæret. Men midt oppi det heile stod gudsordet sterkt og folk hadde meir omsorg for kvarandre. God jul!

Elias Kallevåg

Litt historie om Vika

Av Sverre Magnus Vestrheim, 2014

Vi begynner å gå mot kommunekaien på Vika frå riksvegen. Ved vegen opp til huset til Sigurd Vika på høgre sida ligg nokre oppmurte steinar på nordsida av vegen. Dette er restane etter murane av et naust som stod der til ca. 1920. Veggen til kommunekaien vart bygd sør for naustet, mellom naustet og sjøen. Naustet høyrde til gard 44/11.

Så kjem vi til trappa på sørsida av kommunekaien. I steinen på austsida av trappa er hogd inn ein kross. Denne krossen er innslått av havnevesenet. Det er referansepunkt for høgdene på kaien. I enden av kaien mot sør ligg Splintakronå. Landnotbruket på Vika hadde ei gammal lossement-skøyte som dei kalla Splintå. Den låg vanlegvis der. Derav namnet Splintakronå.

Så har vi Sjøholmen. Før kaien vart bygd kunne dei segle med mindre fartøy mellom Sjøholmen og landet på nordsida.

Harald Skippervik, født 1914, sa at han såg hjelmdykkarar for første gang då dei bygde kaien. Kaien ble bygd for sildesalting, og det vart bygd eit stort rødt sildesalteri der. Ingvald Vika, brørne hans og mange andre var med på dette. I begynnelsen av 1920 åra gjekk dei konkurs. Sjøhuset vart rive og seld til Måløy. Kaien og arealet rundt vart overtatt av kommunen. Eigarane av nausta som står der no, kjøpte grunn av kommunen.

Vi held fram langs vegen til Vestre Vika. Steinura rett ned for vegen vert kalla Larsura. Kan hende hadde ein mann med namnet Lars teiner der? I nordre enden av ura er det ein heller innover i sjøen. Denne vert kalla Steffohola. Det var teineplassen til Steffen Berge, født i 1828. Ved hammaren rett nord for Steffohola rek eit av fiskefartøya til Karl Vika og brørne hans på land og vart vrak. Fortøyningane hadde slite seg. Det verste var at den var ikkje forsikra. Dei hadde ført forsikringa frå dette fartøyet over til eit anna som var i drift.

Rett mot nord ser ein så Fløytesholmen og Fløyte. Dei gamle sa alltid ”å fløyta ein båt”, ikkje å fortøye. Sluppene låg fortøygdde i sundet mellom Fløytesholmen og Fløyte, derav namnet. På nordsida av Fløyteshaugen er det murt opp ei trapp for lettare å koma på Fløyte. Namnet på bukta der elva renn ut vert kalla Elvosen, eller Vestrheimsleendinga.

Naustet som her står på nordsida er ein grindkonstruksjon og skal vera bygd ca. 1750. Tidligare stod det eit naust på sørsida av dette naustet. Det var vanleg at kvar gard hadde to naust, eit til båtane og eit til reiskap. Det eine naustet her vart også nytta til torvhus. Gardane på Vika brukte Gisøynå i fleire hundre år til beite og torvskjæring. Die kjøpte Gisøynå i 1845 frå staten ved Svenskekongen. ”*Vi Oscar, af guds naade konge til Norge, da gøthers og venders, givet i Christiania den 21. juni 1845 etter hans majestets kongens nådigste befaling*”.

Når ein er komen til sørkanten av søråkeren, altså bøen sør for huset, ligg ein jordkjellar oppe i austkanten. Ein må vera kjend, eller så ser ein han ikkje. Det siste han vart brukt til i 1920-åra var oppbevaring av dynamitt. Oldefar min, Sjur Vestrheim, balte med nydyrking og sprenging av grøfter.

Nord aust for jordkjellaren ligg restane etter ein mur. Der var eit lite hus. ”Kristen-Peren”, Peder Holme, vart fødd der i 1885. Då han vart fødd, hadde dei ikkje klede til han. Han vart røyvd inn i sekkestrie.

Held vi fram nordover, kjem vi til nye husmurar, samt ein steingard rundt ein hage. Husmurane der kan vera for hus før 1830-åra då fellestunet vart oppløyst. Det siste dette huset vart brukt til var truleg smie for Vikagardane.

Rett nedfor låg løa. Den datt ned i 1974, men delar av steinmuren står.

Kart over Vestre Vika og deler av Vika

Kartfesting av namn etc. som er nemnde i teksten

1	Naustmur	12	Gammelt naust ca. 1750	21	Gamle steinar Kvernbus
2	Kryss v/Havnevesenet	13	Jordkjellar	22	Stemmehaugane
3	Splintakronå	14	Gammal busmur Kristen Per'n	23	Utefjos-murar til Heddene
4	Sjåholmen	15	Husmurar frå før 1830-åra	24	Husmannsplass
5	Sildesalteri Kommunekai	16	Gammelt bus	25	Lisbeth-bidleren
6	Larsura	17	Gammal sjåtuft frå før fellestunet	26	Aslakhaugen
7	Steffobola	18	Eldbus	27	Grunnstainar til torvbus
8	Fløytesholmen	19	Kvernbus-murar	28	Gravplass
9	Fløyte	20	Klesbola	29	Torvbidler
10	Trapp			30	Murar naustgrunn
11	Vestrheimslandinga Elweos				

Den eldste delen av våningshuset er minst frå 1798. Det står inne i stova på ein bjelke. Huset vart ombygd i 1880-åra. Ein del av tømmeret kom frå nedrivne saltebuer på Gisøynå. Det ligg framleis salt utanpå bjelkane.

Nord om huset står sjåen. Den vart bygd i 1920-åra og vart kalla nyesjåen. Den gamle sjåen stod på toppen av Sjåbrekka, rett sør for Engevik sin hytte. Den var frå tida til fellestunet (1830-åra). Gras som vart slått på Bøen på Gisøynå vart tørka her.

Der reiskapshuset står i dag stod det eldste huset på Vikagarden. Den siste som budde der var Borni Engelsdatter som døydde i 1844. Huset vart brukt til sauehus og hestehus. Det var to rom med gang i midten. Huset vart rive i 1960-åra. Det var plukkrote. Vi har framleis eit blyinnfatta glas frå huset med årstalet 1747 påmalt inne i glaset.

Eldhuset på nordvestsida av elva er også veldig gammalt. Det har grue og tørkeplass for korn ved sida av. I botnen i austkanten av grua er det kanalar der varmluft kunne koma under kornet og tørka det.

Frå huset og sørover langs lia går ein gammal veg opp til Hammaren. Der oppe hadde dei potetåkar og slåtteteigar. Det ligg steinar rundt åkrane. Der er også steinformasjonar som tyder på at det har vore bygningar der. Vegen frå Vikadalen for folk og fe går også over der.

Området ovanfor hovudhuset mot Hedne er fullt av store hellerar, samt steinmurar som må vera hundrevis av år. Sannsynligvis har det budd folk der sidan steinalderen. Overalt kor en spar på Vestre Vika finn ein grønstein i ein eller annan form. Grønsteinsreiskapar som er innsende til Bergen viser at det er same sort som i Hovlandshagen.

Garden Myrane på Vestre Vika

Vestrheims-tunet på Vestre Vika

Vi følgjer elva opp til fossen, der det før stod to kvernhus. Det siste kvernhuset ble rive under krigen. Ein av eigerane mangla ved. Litt lenger oppe i elva mot Myrane kjem vi til Kleshola. Sommarsdagar med lite vatn på Hedne var hednefolka der og vaska klede. Rekkjevegen frå Hedne gikk også der over steinbrua til utmarka. Elva vart flytta litt vestover og gjort djupare for å senka vatnet då dei dyrka opp Myrane.

Held vi fram til enden av elva der ho går ut i utmark på Myrane, kjem vi til staden der den første kverna på Vika stod. Dei øvste steinane i elva

skal ha vore under kvernhuset. Haugane vestafor heiter Stemmehaugane. Dette viser at området vart nedstemt for å få mest mulig trykk på vatnet for maling av korn utpå hausten. Det kom folk frå heile Bømlo for å male på kvernane. Folk frå Eidesvik hadde med seg ved for å lage mat medan dei malte kornet. Eldhuset vart brukt til det.

På sørsida av innmarka på Myrane går Geila. Det er vegen som hednefolka jaga dyra til utmarksbeite. Utfor garden ligg murane til utefjosen deira. Held vi fram nordover langs Bjørkefjellet, også kalla Vikafjellet i gamle papir, og går gjennom grinda mellom Vika og Tjong, kjem vi om litt til nokre gamle husmurar. I 1860-åra var det ein husmannsplass der stor nok til å fø ei ku. Gutane på plassen var veldig flinke å skeisa. Om vintrane skeisa dei på elva frå Heiane og like til sjøen. Seinare emigrerte dei til USA.

Husmannsplassen vart etablert av presten Hertzberg for å få folk til å fø seg sjølv og ikkje gå rundt på bygdene for å tigga, slik det var vanleg på den tida. Dei fekk litt økonomisk hjelp til å koma i gang med drifta.

Vegen frå Hedne til Myrane vart bygd av kommunen, såkalla nødsarbeid i 1930-åra. Folk hadde ingenting å leva av. Difor sette kommunen i gang forskjellige tiltak. Geila frå Hedne til Myrane går forbi ein djup heller, kalla Sauahidleren eller Lisbeth-hidleren. Lisbeth, gift med Kristen Holme, var søster til Nils Hansen Vika, fødd 1851. Ho hadde potetene sine lagra under helleren der.

Går vi nordvest frå snuplassen ved elva, kjem vi til Stemmegardsleet, grinda til utmarka. Til venstre er det ei grunt tjern, Leirmyrå. Dette er ei myr som er utspadd. Gardbrukarane på Vika spadde jord her til å ha i åkrane sine. Ved å fornye jorda kunne dei ha same åkrane i mange år.

Vi følgjer traktorvegen til neste grind. Rett aust er det en haug kalla Aslakhaugen. Her hadde Aslak en liten potetåker. Han var frå Telemark og arbeidde rundt om på gardane for folk. Dei siste åra budde han på Holme i Fattighuset, Aslakstuen, Helene-stova. Han sa en gang at han skulle til Nilsane på Vika og arbeida. Der fikk han eta seg mett. Dette var ca 1913.

Langs vestkanten av Aslakhaugen er det funne store mengder grønstainsavslag. Gjennom arkeologiske utgravningar er det funnet 1 grønstainsøks, 3 emne, 2 slagsteinar, flint og grønstein. Buplassen er datert til steinalderen. Funnstaden ligger 8-10 meter over havet. Funnet viser på mange måtar likskap med Vespestadfunnet.

Aslak døydde då den nye gravplassen på Vika var klar til bruk. Han var ikkje "fin" nok til å vera den første til å bli graven der. Difor vart han graven på den gamle gravplassen på Haktønnesletta på Vestre Vika.

Ned i dalen sør for Aslakhaugen ligg nokre murar etter gamle utefjosen til bruk nr 1. Vestafor der ligger ei løe som vart bygd i 1920-åra. Under løa var det plass til dyr. Bakkane rundtom der vart dyrka opp i 1920-åra. Bømlabanken gikk konkurs. Dei som hadde pengar i banken fekk berre ut pengar til lønningar til arbeidsfolk. Oldefar min Sjur Vestrheim hadde folk i arbeid med oppdyrking over fleire år. Han nytta pengane sine godt.

Går vi vestover til leet til utmarka, kjem vi til ei utspadd torvmyr. I austre kanten ligg nokre steinar oppå kvarandre. Dette er sannsynligvis grunnsteinar til et uthus, kanskje et torvhus. Følgjer vi stien vidare, kjem vi til den gamle gravplassen. Den var i bruk frå ca. 1845 til 1914. Dette var gravplass for Husa, Holme, Tjong, Berge og Vika. Folk frå Espevær skal også vara gravlagde her. Når gravferdene frå Holme runda Vikaneset, begynte folk i gravferdsbåtane å synge gravferdssalmar. Dei rodde inn til Melkevik og bar kistene derfrå til gravplassen.

Under jernlokket over gravene til jentene Magdalena og Berta Vestrheim, skjulte folket på Vestre Vika radioen under krigen. Dette jentene drukna under bading i 1901. Dei vaksne skulle kvile middag og ungane gjekk for å bada. Berta Vika var med på badeturen. Seinare bada ho aldri i sjøen.

Tilbake til Melkevik. I øvre kanten er en stor heller. Der lagra bøndene torv som dei seinare skulle føra heim med båt. Opp langs myrane er det lagt steinar som fungerte som veg for dragsledar med hest om vintrane. Heilt nede ved sjøen på austsida ser en omriss etter naustgrunnar, sannsynlig fleire hundre år gamle.

Tilbake til Vika, så gikk rekkjevegen frå Vikadalen, bruk nr. 11, frå den røde løa i Vikadalen vestover over Hedne til utmarka. Den kom ned ved Vestrheimhuset, gikk over elva, følgde geila via Tre til utmarka. Rett utanfor innmarka låg utefjosen. Vi kan i dag sjå murane søraust for Leirmyrå. Litt lenger nord er murane til utefjosen til gard nr. 3, bruket på austsida av bruk nr 1. Rekkjevegen deira, geila, gikk frå løa og nordover til utefjosen.

Familiebilette frå ca 1907 på tunet på Vestre Vika. F.v. Nils, Amanda, Henrik, Nils (far), Brynbild (mor), Berta, Anna, og Kristian. Steinar er ikkje med på biletet

Det var og ein tredje rekkjeveg som gjekk frå den røde løa i Vikdalen, men denne gikk først nordover og så vestover. Denne vart kalla Plommerekkje fordi den gikk langs ein plommehage. Hagen er innhegna med ein steingard, sannsynligvis fleire hundre år gammal.

Rett aust for hagen, fem-seks meter frå muren i skifta til gard nr 12 er det oppmurt ein mur av store steinar. Dette er truleg ein gammal grunnmur til et hus. Hagen og eldhuset er det einaste som er igjen av dette gamle tunet.

Rigmor og Nils Vika var to av få fastbuande på Vestre Vika i nyare tid. Foto frå Norvald Vika

Det gamle våningshuset til Nils Vika, fødd 1833, stod der løa står i dag. Løa hans stod nordom våningshuset oppe på haugen, Gamlaløhaugen. Grunnmuren på nordsida står enno, den er skiftelinja til naboen. Gamleløa vart i 1820 brukt til kornløe for gamle Vikagarden. Fjosen og løa stod omtrent der vedhuset til Dagmar og Ragnvald Skartveit står i dag (2014).

I Tresvika står sjøhusa til bruk nummer 3. Det eldste vart bygt av Henrik Vika født i 1770, død 1860. Det andre vart bygt av son hans, Andor Vika, 1814-1887. På bakkene mellom disse nausta og naustet ved Elvosen, Vestrheimsnaustet, hadde Sjur Vestrheim gamle tønner med fiskeavfall som stod og lakk og gjødsla bakkene hans.

Dei gamle husmurane er svært fint oppmurte. Dei vart murte av folk som var på legd. Det var folk som gikk frå gard til gard og arbeidde for maten og tak over hovudet. Dersom dei ikkje var i stand til å gå sjølv, vart dei borne frå hus til hus for så og så lang tid. Dette var aldersomsorga i eldre dagar. Dei som ikkje hadde vilkår, hadde det ikkje lett. Vilkår var at den yngre generasjonen overtok garden mot at foreldra fekk årlige ytelsar som mjølk, kjøtt, poteter og brensel som torv og ved.

Rundturen på Vestre Vika sluttar her.

M/S “Bømmelfjord”

Av Einar Kallevåg

Bygd ved Smith's Dock Ltd i Middlesbrough, England 1928

Ombygd i 1953 ved Gravdal, Sunde i Kvinnherad

Tonnasje: 268 br.t. 108 n.t. 1953

Motor: 480 Hk Wichmann 1953

Kallesignal: LCBF (etter 1934)

Hausten 1952 vart fartøyet seld til Mathias P. Eidesvik, Simon Eidesvik, Peder P. Eidesvik, Odd Breien og Berge Sag og Trelast, Ølen, for kr 150.000. Berge Sag selde sin part til dei andre eigarane allereie før båten vart ombygd.

Fartøyet fekk installert ein ny 6 AC 480 Hk Wichmann. Det var den største typen AC som var levert så langt.

Etter ombygginga vart “Bømmelfjord” brukt av Wichmann Motorfabrikk som utstillingsfartøy i København. Båten var då ein av kommunen sine finaste båtar.

“Bømmelfjord” vart rigga med doryar og snurpenot. Eigarane av bruket var Mathias P. og Mathias L. Eidesvik, Hans Tvedt og T. Kyvik, Haugesund.

“Bømmelfjord” svevar høgt oppe på resultatlistene på Island og norskekysten. Båten hadde ein lastekapasitet på 300 hl sild.

I 1954 var “Bømmelfjord” klar for å gå på vintersildfiske. Diverre tok dette eventyrlege sildefisket slutt, og i 1959 vart båten seld.

Mannskap på M/S “Bømmelfjord” på 1950-talet. F.v. Johan Pedersen Eidesvik, Mathias Eidesvik, Odd Breien, Peder Eidesvik, Mathias Pedersen Eidesvik, Knut Froestad, Andreas Strand og Lars Vika.

Båten ein ser deler av er M/S “Bømmeløy”. Foto frå Martin Eidesvik.

For meir detaljert informasjon viser eg til båtboka
“Fartøy til Fiske og Frakt”.

Dette er som eit jubileum, i år er det 60 år sidan
denne staute skuta for første gang gjorde seg klar for
sildefiske.

Mannskap på “Bømmelfjord” i 1954:

Skipper: Jens Eldøy, Stord

Bas: Simon Eidesvik

Maskinist: Lars Vika

Assistent: Peder Eidesvik

Bestmann: Johan Pedersen Eidesvik

Slingremann: Knut Froestad

Fiskarar: Johannes Lodden, Alfred Vespestad,
Alfred Kallevåg, Artur Vestvik,
Thomas Vestvik, Edd Hovland,
Knut Steinsvåg, Mathias Solheim,
Karl Skiftesvik, Lars Tjong, Osvald
Korneliussen, Simon Nesse, Bernt
Arne Eidesvik.

“Bømmelfjord” håvar inn sild. Bas Simon Eidesvik styrer bommen. Foto frå Lars Inge Vestvik

*Lars Vika i maskinen.
Foto frå B E Vika*

“Bømmelfjord” på fiskefeltet. Foto frå Lars Inge Vestvik

“Bømmelfjord” i Haugesund. Foto frå Lars Inge Vestvik

Gammalt bilete frå Espevær

Dette gamle biletet er tatt i Biekronå på Espevær rundt første verdskrig. Lystbåten i front er frå Nordre Løklingholmen. Vi manglar eitt namn og er usikker på eit anna. Vi ber lesarane av Leidarsteidn om hjelp med dette. Ring 97520482.

Rekkja lengst frå kameraet f.v.: Lars Nysæter, Thomas Helgesen, Andreas Løklingholm, Gustav Løklingholm, Dagmar Svartefoss, Jørgen Løkling, Kristine Knutsen Geitung, ukjent, Marie Nysæter, Bård Løklingholm.

Rekkja nærast kameraet f.v.: Ola Sele, Alfred Løklingholm, Beate Olava Sele, Sofie Nysæter, Olava Geitung, Rasmus i Myra??, Katrine Paulsen, Gunnvald Løklingholm, Bergit Paulsen, Gustav Andreassen Uren. Foto frå Stener Løkling.

Frå avisarkivet

Under denne overskrifta vil Leidarsteidn, i samarbeid med Bømlo-nytt, presentera utvalde artiklar frå dei første åra lokalavisa eksisterte, og då først og fremst artiklar frå sørdelen av kommunen.

Bømlo-nytt kom ut for første gong hausten 1973, og lokalhistorikar og bygdebokforfattar Kari Shetelig Hovland var i starten avisa sin korrespondent på søre Bømlo. Denne artikkelen skreiv ho til julenummeret i 1973, altså for 41 år sidan. Det er såleis over 100 år sidan den omhandla handleturen med dei to Vespestad-jentene.

Eit 60 år gammalt juleminne

Tidleg julekvelds morgon vakna Brita på Vespestad, 9 år gamle jenta. Det var mørkt, men hu kveikte på lampen, og tok til å klæ seg med eingong. Plagg for plagg låg fint tilrettes på stolen framfor senga: ullbolen, det kvite linetet som hu sjølv hadde hekla border til, bomullslivet med knappar og sokkaband, så var det dei svarte, lange, påspøta stavasokkane, vadmålsunderbuksa som skulle både kneppast og knytast, og den mørkeblå utanpå med strikk oppe og nede, så kom understakken og den brune ullkjolen og det stripete helforklet med rynkeknapper. Brita kjemde seg og batt to raude sløyfer i dei lange, tjukke flettene. Tilslutt stakk hu armane i den nye golfjakka, som besta hadde spunne tråden til og farga med indigoblått. – På kjøkenet brann det koselegt i komfyren, og lukta så godt, for mor heldt på og steike brød. Men Brita fekk mest ikkje tid til å eta, før hu såg Lisa utfor glaset. Dei to hadde gjort lag og skulle til Sahlahuset på julehandel.

Det var klårt måneskinn og frost, eit tynt snølag over holka. Idag kom dei vel førstemann til Sahlahuset, klokka var berre halv 8. Dei bar på kvar si store lokkekorg med hank, og hadde fått kvar sine 50 øre til å handla for. Dei hadde nett like matrosluer, på den eine sto det «Bergensfjord», på den andre «Den Kgl. Norske Marine». Dei skreinte på dei glatte treskorne sine, og kava og datt og lo. Vegen gjekk ned i Vespestaddalen og opp til Voll, og krøkte seg vidare fram frå tun til tun. Torvrøyken krulla seg beint tilværs frå skorsteinspipene, og det var fullt ståk i kvar ei stove. Nokre jenter gjekk med vassel ifrå kjelda. I eit eldhus var det bakstesjau, fleire koner kom med knå og ville steikja kakene på same hella. Og det small øksehogg frå vedaskuten.

– Fleire samla seg medkvart på vegen innover. Gutongane flokka seg ilag, dei hadde knebukser og skyggeluer og bar på store vadsekkjer. Vaksne karar kom stampande i tunge treskostøvlar, med kvite kveitemjøsekkjer under armen, sume hadde gje gjennom Vespestadhagen og kom heilt frå ytste Kalavågsneset.

I krambua sto kjøparane tett som sild i tunne, og ikkje nokon fraus, det surra godt i omnen, og parafinlampene lyste gult i taket. Benken under glaset var fullsett med mannfolk, dei skroa og tog og sputta i den runde sputtebakken midt på golvet. Bak disken sprang Jørgen og krambudrenge, vog opp gryn og sukker, fann fram lampaglas og pussepomade og kaffirot til å drygja kaffien med, dei tappa sirup frå tunna i flasker og spann, og mælte opp parafin frå fatet uti gangen. – «No kjem båten, me ser lanternø», ropa dei høgt, og i det same fløyttedampen. Då for dei ut dørane i ein feidrei alle mann, og bort på kaien for å sjå ka som kom i land. Ved bryggekannten låg alt færingar frå Anddal, Tollevik og Hjartnesvågen. Og der kom Kaia i posten roande over vågen. Dampen seig nå inn til kaien, strålande av ljøs og fest. Nokre reisande frå byn kom over landgangen. Og du hendelse ka varer, brødkassar og postsekkjer som skulle på land. – Posten bar dei inn i huset, der sat Kaia og fru Sahl ved stovebordet og sorterte, medan kjøkenet var fullt av folk som venta. Aviser og blad, Brita fekk «Visarguten» frå Amerika, og «Børnetidende». Og nydelege julekort med glans, austerlandske vismenn i fargerik bunad, englar med gull på vengene. «Glædelig Jul og et rigtigt godt Nyt Aar ønskes Dere».

Når nå alle ferske godsaker var borne inn, og

brødkassene sto på krabugolv, begynte sjølve julehandelen. Da gjaldt det om å disponera pengane. 6 sprø og lekre Bergenskringlar fekk du for ein 10-øring, men så var det mykje anna og som hørde dagen til, julegeiter (vørterkaker), krotakjeks, dei store månane (kveitebollar) med rosiner på, julemenner og julekoner. «Eg skal ha for 5 øre i kandis». «Eg skal ha for 2 øre i drops». Og Jørgen skjente over all den tesinga av desse ongene, men han fann opp i posar og kremarhus, det var reint utrueleg kor dryg ein 5-øring kunne bli på julekvelden.

Ja, kundane var som til gjestebods på Sahlahuset idag. Her stappa dei fritt i pipene sine frå tobakksboksen på diskjen, eller skar seg ei skrå. Dei vart bedne inn i stova på ein juledram, og fekk eit julebrød i gåve til kvart hus. Og borna måtte koma inn på kjøkenet og få «forundringsposar». Brita og Lise gjekk heim med korgene fulle. Men ennå var dei ikkje ferdige til høgtida. Dei skulle gå «på husene» til slekt og naboar med julekort. – Og så, i skyminga, vart alle ljosa tende. Det var tjukke, heimastøypte talgaljos. Her skulle brenna ljøs i kvart eit rom på julekvelden.

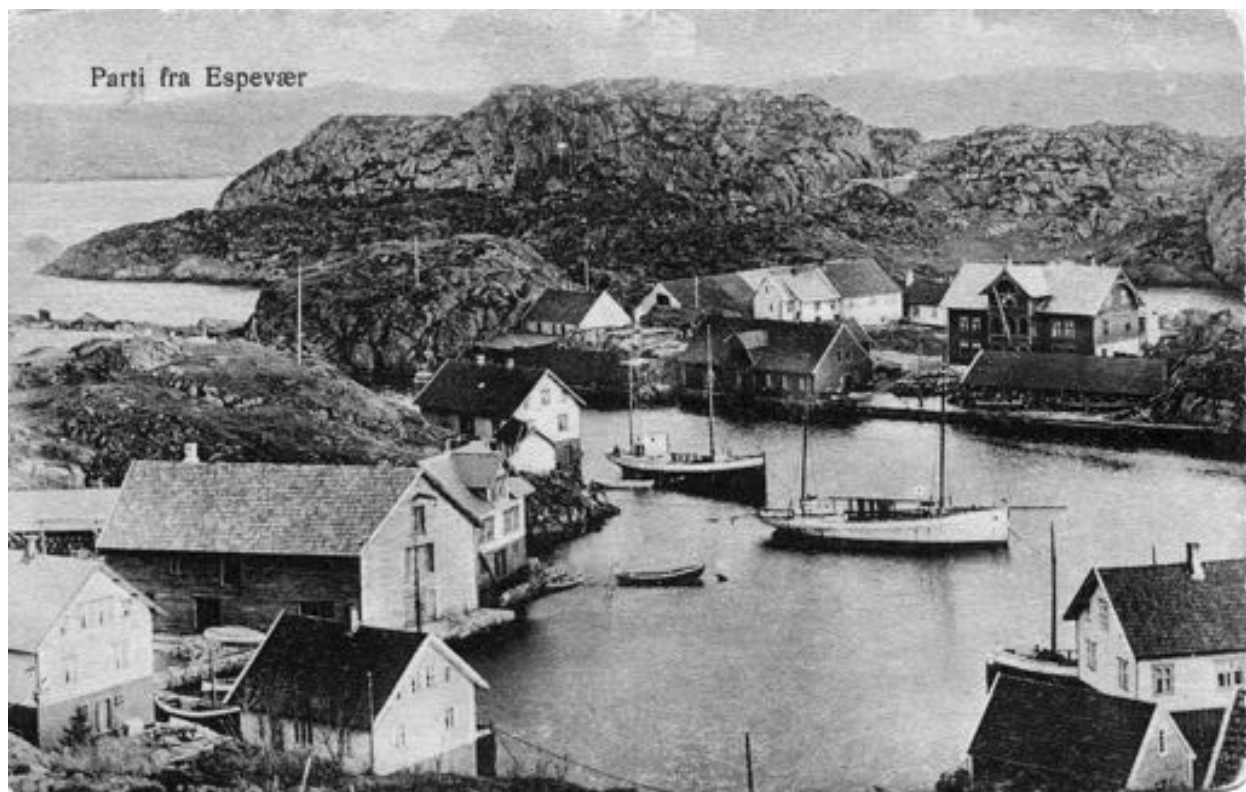
Handelsstaden Zablahuset rundt 1907. Foto frå Per Arne Lønning

Inger Zahl (Fru Zahl) dreiv Zablahuset i mange år.

Jørgen Hovland var handelsbetjent på Zablahuset.

*Gammelt postkort fra Espevær
Foto fra Rolf Nesse*

Biletskanning og formgjeving: Bernt Emil Vika
Trykkeri: Leirvik Trykkeri AS
Opplag: 800 eks.